

MYRAT GARRYÝEW ADYNDAKY
TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET LUKMANÇYLYK UNIWERSITETI

ÝAŞ ALYM

TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW:

№2 2023

Garasşyz. hemişelik Bitarap döwletimizde ylym-bilimi
ösdürmek, ykdysadyýetimiziň pudaklaryna ylymyň täze
gazananlaryny ornaşdyrmak, ýurdumyzyň ylmy kuwwatyny
ýokarlandyrmak biziň baş maksadymyzyň biridir.

**ÝAŞ ALYM
YOUNG SCIENTIST
МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ**

*Myrat Garryýew adyndaky Türkmenistanyň
Döwlet lukmançylyk uniwersitetiniň
ylmy-köpçülikleýin žurnaly*

Aşgabat

TÜRKMENISTANYŇ PREZIDENTI
SERDAR BERDIMUHAMEDOW

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET TUGRASY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET BAÝDAGY

TÜRKMENISTANYŇ DÖWLET SENASY

**Janym gurban saňa, erkana ýurdum,
Mert pederleň ruhy bardyr köňülde.
Bitarap, garaşsyz topragyň nurdur,
Baýdagyň belentdir dünýäň öňünde.**

Gaýtalama:

**Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!**

**Gardaşdyr tireler, amandyr iller,
Owal-ahyr birdir biziň ganymyz.
Harasatlar almaz, syndyrmaz siller,
Nesiller döş gerip gorar şanymyz.**

Gaýtalama:

**Halkyň guran Baky beýik binasy,
Berkarar döwletim, jigerim-janym.
Başlaryň täji sen, diller senasy,
Dünýä dursun, sen dur, Türkmenistanym!**

**DOGRUM INDUKSIÝASY MAKSADY BILEN PROSTAGLANDINLERIŇ
ULANYLMAGYNYŇ SELJERMESI**

E. Ataýewa

Akuşerçilik we ginekologiýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Dogrum induksiýasy bu göwreliligi dowam etdirmegiň enä, çaga ýa-da ikisi üçin hem howp döredýän ýagdaýlarda ýatgy boýunjygynyň kem-kemden tekizlenip we açylyp, çaganyň dogulmagyna getirýän, ýatgynyň ýygrylmalaryny emeli usulda güýçlendirmek maksady bilen täsir etmekdir. Bu emeli usullar derman serişdeleriniň kömegi bilen, burgy towlarynyň, çygylmanyň ýokarlanmagy arkaly çaganyň dogulmagydyr. 1930-njy ýylda R.Kurzrok adamyň tohum suwuklygynda ýylmanak myşsalarýň ýygrylmagyna getirýän maddalaryň bardygyny ýüze çykardy. Bu bolsa prostaglandinleriň taryhy açyşlarynyň biri bolupdyr. 1933-nji ýylda M.W.Goldblatt onuň analogyny alypdyr we 1936-njy ýylda W. fon Eýler tohumlyk suwuklygyň işjeň maddasynyň “prostaglandinler” diýip adalgasyny girizdi [1, 3].

1957-nji ýylda S.Bergstrom we Ýa.Şewwal prostaglandinleriň tebigatyny anyklapdyrlar. Olar goýnuň tohumlyk mäsinden iki madda alyp, olaryň biriniň (F prostaglandini) fosfat buferinde, beýlekisiniň (E prostaglandini) efirde ereýändigini kesgitlepdirler. 1964-nji ýylda Bergstrom we Wandorp prostaglandinleriň 20-uglerod doýmadyk ýag turşusyndan emele gelen eýkozanoidler we membrananyň fosfolipidlerinden fosfolipaza A₂ arkaly emele gelýän arhidon turşusydygyny kesgitlepdirler. 1972-1976-njy ýyllarda alymlar prostaglandinleriň 10 görnüşini alyp, olaryň gurluşyny we biologiki düzümini anyklapdyrlar. Prostaglandiniň düzümini kesgitleän alymlar 1982-nji ýylda Nobel baýragyna eýe boldular. Häzirki zaman garaýyşlara görä, prostaglandinler biologiki işjeň madda bolup, dürli agzalaryň, dokumalaryň öýjüklerinden emele gelýän doýmadyk ýag turşularydyr. Prostaglandinleriň esasy bölegi bolsa zenanyň ýatgysynyň endometrisinde, göwreli zenanlarda düwünçegiň perdesinde, placentada we desidual dokumasynda öndürilýär [3].

Häzirki döwürde akuşerçilik tejribesinde käwagt meýilleşdirilen dogrumyň zerurlygy döreýär, emma dogrum ýollaryň biologiki taýdan taýýarlygy ýeterlikli bolmaýar. Bu ýagdaýlarda zenanyň bedenini dogruma taýýarlamak, ýatgy boýunjygynyň tiz ýetişmegini gazanmak üçin we dogrumyň zenan hem onuň çagasy üçin netijesini gowulandyrmak maksady bilen derman serişdeleri ulanylýar.

Zenanyň bedeni dogruma biologiki taýdan ýetişiksiz ýagdaýda uterotoniki serişdeler ulanylanda dürli akuşerçilik gaýra üzülmelere we operatiw dogrumyň sanynyň artmagyna getirip bilýär [4].

Ýatgy boýunjygynyň ýetişmekligi özbaşdak dogrumyň başlamagyna we akuşerçilik şikesleriň azalmagyna getirýär. Soňky döwürde akuşerçilikde ulanylýan “agressiw” manipulýasiýalaryň sany azaldy. Şonuň üçin dogruma taýýarlygyň häzirki zaman usullary gysga wagtyň içinde tebigy dogrumy bilen sagdyn çaganyň dogulmagynyň ýygylgyny ýokarlandyrmaga kömek etmelidir [1,4].

Dogrum induksiýasyna görkezmeler:

- düwünçegiň anomaliýasy, antenatal ölüm;
- göwrelilikde dörän gipertenziw bozulmalar;
- ekstragenital keseller (böwrek keselleri, howply täze döremeler, süýjüli diabet, ýürek-damar ulgamynyň keselleri);
- izoserologik gapma-garşylykly Rh-otr gan göteriji;
- göwreliligiň aşa göterilmegi – 41 hepdeden ýokary;
- çaga ýan suwlarynyň dogrumdan öň dökülmegi;
- wagtyndan öň düwünçegiň ýan suwy dökülip, aşakdakylar ýüze çyksa:
 - a. antifosfolipid sindromy;
 - b. horionamnionit;
 - ç. preeklampsiýa;
 - d. göwredäki çaganyň ösüşiniň güýçli saklanmagy.

Dogrum induksiýasyna garşy görkezmeler – tebigy ýollardan dogrumy geçirmäge garşy görkezmeler dogrum induksiýasyna garşy görkezmeler bolup durýar:

- plasentanyň öňde ýerleşmegi;
- göbek bagynyň halkalarynyň aşak düşmegi;
- çaganyň kese we gytak ýerleşmegi;
- anatomiki dar çanaklygyň 3-4-nji derejeleri;
- ýatgydaky öňki tyg yzy;
- genital herpesiň işjeň döwri;
- ýatgynyň boýunjygynyň inwaziw howply täze döremesi (kanseri);
- çaganyň ýagdaýynyň agyrlaşmagy;
- çaganyň tassyklanýan makrosomiýasy [1,2].

Işiň maksady. Dogrumyň induksiýasynda prostaglandinleriň netijeliligini öwrenmek.

Işiň materiallary we usullary. Myrat Garryýew adyndaky TDLU-nyň EweÇSGOYM-niň göwrelileriň patologiýasy bölüminde 2022-2023-nji ýyllarda 123 sany zenan barlagdan geçirildi.

Geçirilen barlaglaryň netijesinde zenanlar 3 topara bölündi:

I topara – aram derejeli preeklampsiýaly, Rh-rezus gapma-garşylykly gany göteriji, feta-plasentar ýetmezçiligiň II-III derejesi bilen – 35 sany zenan (41%);

II topara – çaga ýan suwy wagtyndan öň dökülen 29 zenan (33%);

III topara – aşa görterilen göwrelilikli (41 hepde we ondan ýokary) – 23 zenan (26%) degişli boldy.

Deňşdirme toparyny göwreliligiň 37-42 hepdesinde tebigy ýol bilen dogran 36 sany aýallardan durdy.

Barlag toparlarynda zenanlaryň ortaça ýaşy 25,3, deňşdirme toparynda bolsa ortaça ýaş – 26,8 ýaşa deň boldy.

Barlag toparlarynda ilkinji gezek dogurýan zenanlaryň sany 59 (68%), gaýtdan dogurýan zenanlaryň sany – 28 (32%). Deňşdirme toparynda ilkinji gezek dogurýan zenanlaryň sany – 26 (72%), gaýtdan dogurýan zenanlaryň sany – 10 (2%).

Barlagyň netijeleri. Dogrumyň induksiýasy maksady bilen göwreli zenanlara 2 görnüşli serişde: gel görnüşli dinoproston - primigin we mizoprostonyň geredjikleri ulanylýar (1-nji surat).

1-nji surat. Dogrum induksiýasy üçin ulanylýan derman serişdeleri

Birinji esasy topardaky göwreli zenanlara dogrumyň induksiýa maksady bilen prostaglandiniň gel görnüşi 6 sagat arakesme bilen ýatgy boýunjygyna goýberildi.

Dogrum işjeňligi 14 (40%) zenanlarda 1 gezek ulanandan soňra, 31 (60%) zenanda bolsa 2 gezek ulanylandan soň ýüze çykyp başlandy.

İkinji esasy topara dogrumyň induksiýasy maksady bilen prostaglandinleriň içilýän görnüşinde 25 mg her 2 sagatdan berildi. Dogrum işjeňligi 1-nji mukdardan soň – 6 (20,7%), 2-nji mukdardan soň – 10 (34,5%), 3-nji mukdardan soň 9 (31%), 4-nji mukdardan soň bolsa 4 (13,8%) zenanda başlandy.

Üçünji esasy topara zenanlarda prostaglandinleriň gel görnüşi Bişopyň şkalasy boýunça ýatgy boýunjygynyň ýetişenlik derejesine baglylykda ulanyldy (1-nji tablisa).

Bişopyň şkalasy boýunça ýatgy boýunjygynyň ýetişmekliginiň derejeleri

Alamatlar	Ýetişikligiň derejesi ballarda			
	0	1	2	3
Ýatgy boýunjygynyň uzynlygy	3sm	2sm	1sm	<1sm
Ýatgy boýunjygynyň tekizlenmegi %	0-30	40-60	60-70	80+
Ýatgy boýunjygynyň açylmagy	<1	1-2	3-4	>4
Ýatgy boýunjygynyň konsistensiýasy	dykyz	ýumşaşan	ýumşak	ýumşak
Kiçi çanaklygyň okuna görä ýatgy boýunjygynyň ýerleşşi	yzda	merkezde	öňde	öňde
Çaganyň öňden gelýän synasynyň interspinal çyzyga görä ýerleşmegi	3 sm we ondan ýokary	2 sm ýokary	1 sm ýokary ýa-da deňinde	1 sm ýa-da 2 sm aşakda

9 (39%) zenanda ýatgy boýunjygynyň ýetişenligi 3 baldan az bolup, olarda primigin geli 6 sagatdan arakesme bilen 2 gezek ulanylandan soňra dogrum işjeňligi başlandy. 14 (61%) zenanlarda ýatgy boýunjygynyň ýetişenligi 5-6 bal bolup, olarda primigin gel 1 gezek ulanylandan soňra dogrum işjeňligi başlapdy.

Şeýlelikde, prostaglandinleriň ýerli ulanylyşynyň netijeliligi gönüden-göni ýatgy boýunjygynyň ýetişenlik derejesine baglydyr. Çaga ýan suwunyň wagtyndan öň dökülmeginde dogrumyň induksiýasynyň alternatiw usuly – mizoprostolyň içilýän görnüşiniň gaýtadan ulanylmagy has netijeli bolup durýar.

Netijeler. Dinoproston gel (Primigin) ulanylanda – dogrum güýçleriniň öz-özünden ýokarlanmagyna, onuň anomaliýalarynyň öňüni almaga we operatiw dogrumlaryň sanynyň azalmagyna ýardam edýär. Dinoproston geli dogrumyň induksiýa maksady bilen ulanylanda iň uly täsirini ýatgy boýunjygynyň bişişmekligi Bişop şkalasy boýunça 3-4 bala ýetende ýüze çykarýar. Eger ýatgy boýunjygynyň bişişmekligi 0-2 bal bolmagy bilen antigestagenler ulanylanda täsiri ýeterliksiz bolsa, onda prostaglandinler bilen dogrum induksiýasyny dowam etdirmek maslahat berilýär.

EDEBIÝAT

1. Акушерство. Руководство к практическим занятиям: учебное пособие / Под ред. В.Е.Радзинского, И.Н. Костина, 6-е изд. перераб. и доп. – М. : ГЭОТАР-Медиа, 2021. – 736 с.

2. Вученович Ю.Д., Новикова В.А., Костин И.Н. Опыт индукции родов у женщин с рубцом на матке после кесарева сечения //Акушерство и гинекология: Новости. Мнения. Обучения. – 2019. – Том 7, №3. – С.101-106.

3. Краснопольский В.И., Радзинский В.Е., Гаспарян Н.Д. Медицинская технология «Подготовка шейки матки к программированным родам» – М.: Медиабюро Status Praesens, 2010. - 16 с

ANALYSIS OF THE USE OF PROSTAGLANDINS FOR LABOR INDUCTION

E. Ataeva

In 2022-2023, 123 women were examined at the Pregnancy Pathology Department of ESCMCH of Myrat Garryyev State Medical University of Turkmenistan.

The women were divided into 3 groups. Group I included 35 women (41%) with moderate preeclampsia, negative Rh blood, and degree II-III fetoplacental insufficiency. In group II there were 29 women (33%) with premature outflow of the amniotic fluid, and in group III there were 23 women (26%) with a prolonged pregnancy that lasted 41 weeks or more. For the labor induction purpose, pregnant women were prescribed 2 types of drugs, such as dinoprostone BP - 0.5 mg in gel form and misoprostol. In order to induce labor, pregnant women in the main group were injected into the cervix of the uterus with prostaglandin in the form of a gel at intervals of 6 hours.

The study revealed that the effectiveness of local use of prostaglandins directly depends on the degree of cervical ripening.

АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПРОСТАГЛАНДИНОВ ДЛЯ ИНДУКЦИИ РОДОВ

Э. Атаева

В 2022-2023 годах в отделении патологии беременных УНЦОЗМР ГМУТ им. Мырата Гаррыева обследованы 123 женщины, которые были разделены на 3 группы. В I группу были включены 35 женщин (41%) с умеренной преэклампсией, с отрицательным резусом крови, фетоплацентарной недостаточностью II-III степени. Во II группе было 29 женщин (33%) с преждевременным отходом околоплодных вод, а в III группе - 23 женщины (26%) с переносенной беременностью, продолжавшейся 41 и более недель. Для целей индукции родов беременным женщинам назначали 2 вида средств, такие как динопростон БП – 0,5 мг в форме геля и мизопростол.

С целью индукции родов беременным женщинам в основной группе в шейку матки вводился простагландин в форме геля с интервалом 6 часов.

В результате исследования выявлено, что эффективность местного применения простагландинов напрямую зависит от степени созревания шейки матки.

**DOWAMLY ÖT DAŞ KESELINDE SKLEROTIKI HOLESISTITIŇ
LAPAROSKOPIKI BEJERILIŞINIŇ AÝRATYNLYKLARY**

Ş. Allanow

Fakultet hirurgiýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Işiň wajyplygy. Häzirki döwürde öt-daş keselinden ejir çekýän näsaglaryň sany gün-günden artýar, sebäbi ilat arasynda nädogry iýmitlenmek, ýagly iýmitleriň köp iýilmegi, az hereketli durmuş ýörelgeleri bu keseliň has köp ýaýramagyna ýardam berýär. Häzirki wagt öt-daş keselinden esasan hem aýal maşgalalar erkeklere garanynda köp keselleýärler. Uzak wagt lukmanlara ýüz tutman, özbaşdak nädogry bejergi alýan öt-daş keselli näsaglarda öt haltasynyň diwary wagtyň geçmegi bilen sklerozirlenýär [3, 5].

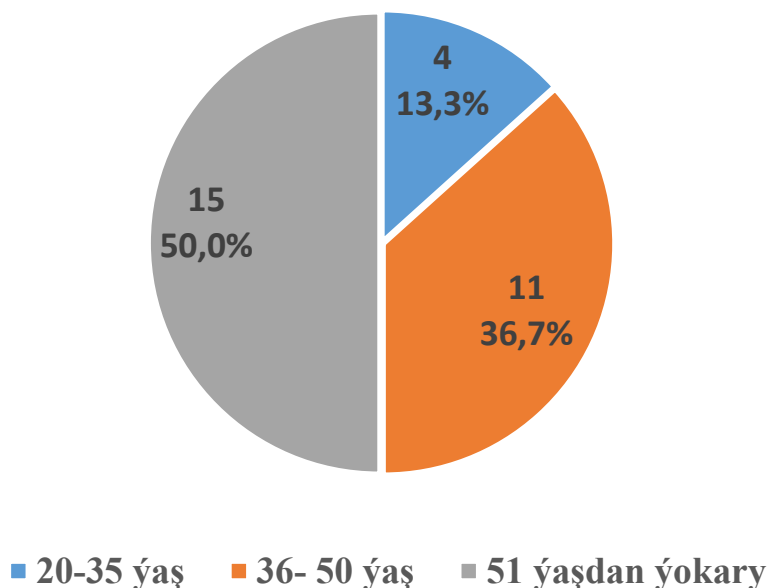
Öt haltanyň diwarlarynyň sklerozirlenen ýagdaýynda bagyr tarapyndan işlenen öt suwuklygy öt haltanyň boşlugyna düşmeýär, sebäbi öt haltanyň boşlugynyň daşlar bilen dykylmagy sebäpli öt suwuklygynyň düşmegi üçin ýeterlik ýer bolmaýar. Bu hadysa öt haltanyň mürşermegi hem-de göwrüminiň kiçelmegi bilen bagly bolýar. Öt haltanyň diwarlarynyň myşsa dokumalarynyň skleroz bolanlygy sebäpli öz motoriki funksiýasyny ýerine ýetirip bilmeýär. Netijede kadaly iýmit siňdiriş üçin zerur bolan öt suwuklygynyň öthaltasyndan on iki barmak içegä düşmegine päsgelçilikler döreýär. Bu patologiýany anyklamakda ultrases barlagy we kontrastly rentgen barlaglary uly ähmiýete eýedir. Ultrases barlagynyň kömegi bilen öthaltanyň ölçegini, şekilini diwarlarynyň galyňlygyny, deformirlenmegi hem-de ýygrylyş ukybyny anyklamak bolýar. Kontrast serişdesiniň kömegi bilen öt haltanyň şekilini takyk suratlandyryp bolýar. Bu patologik ýagdaý iýmit siňdiriş ulgamynyň işiniň bozulmagyna, şeýle hem beýleki iýmit siňdiriş agzalarynyň we garyn boşlugynyň dürli patologiýalaryna getirip biler. Öthaltanyň diwarynyň myşsa dokumalarynyň sklerozirlenmeginde onuň ýygrylyş ukyby peselýär we sklerozirlenen ojagyň üstüne kalsiý duzlarynyň çökmegi bolup geçýär. Kalsiý duzlarynyň çökmegi öt haltada farfor öt haltasy diýip atlandyrylýan patologik ýagdaýa getirýär. Farfor öt haltasy oganizmde alyş-çalyş hadysalaryň bozulmagynda ýüze çykyp biler. Öthaltanyň myşsa dokumalarynyň skleroz hadysasynyň üstüne kalsiý duzlarynyň çökmegi skleroz bolan dokumalary galňadýar. Ol hem bu patologiki ýagdaýyň has hem agyrlaşmagyna getirýär [2,4].

Işiň maksady. Dowamly öt-daş keseliniň netijesinde ýüze çykan öt haltanyň sklerotiki hadysasynda geçirilýän operatiw bejerginiň kämilleşdirilen usullaryny lukmançylyk amalyýetine hödürlemek.

Barlagyň materiallary we usullary. Gaýragoýulmasyz tiz kömek merkeziniň II umumy hirurgiýa bölümünde 30 sany öthaltasynda sklerozirlenmäniň alamatlary bolan öt-daş keselli näsag biziň gözegçiligimizde boldy. Dowamly destruktiv daşly holesistit sebäpli operatiw bejergiden öň we soň patologiki hadysalary barlamak we gözegçilik etmek üçin häzirki zaman kliniki, laborator hem-de instrumental barlag usullary ulanyldy [1].

2022-2023-nji ýyllar aralygynda öt-daş keseli bilen bölüme ýüz tutan näsaglaryň sany 385 bolup olardan: 294 sany aýal, 91 sany erkek. Ýüz tutan näsaglaryň anamnezi ýygnaýp, laborator, instrumental barlaglaryň netijelerine seredilip, ultra ses barlagynyň maglumatlaryna göre, öthalta diwarynyň galňanlygy, işlemeýän öthalta, sklerotiki hadysanyň bardygy anyklanyldy. Öthaltanyň dürli ölçeglerdedigi (6.1-3.0 sm-4.4-2.4sm) anyklandy. Ultrases barlagyň netijesinde sklerozirlenen öt-haltada öt suwuklugynyň ýoklugy, öt suwuklygynyň goýy bolmagy, tutuşlaýyn daşlar bilen dykylandygy we öthaltanyň deformirlenip şekiliniň üýtgänligi ýüze çykaryldy.

Geçirilen doly barlaglaryň netijesinde ýüz tutan näsaglaryň 30-synda (7,8%-i) öthaltasynyň sklerozirlenendigi, diwarlarynyň ýygrylmaýanlygy, öthaltanyň işlemeýänligi ýüze çykaryldy. Näsaglaryň 25-si (83,3%) aýal, 5-si erkek (16,7%)bolup, ýaşlary 20-68 ýaş aralygynda boldy. Näsaglaryň ýaşy boýunça toparlara bölünişi 1-nji suratda görkezilýär.

1-nji surat. Näsaglaryň ýaş aýratynlyklary boýunça bölünişi

Diagrammadan görnüşi ýaly, näsaglaryň ýaşynyň ýokarlanmagy bilen olarda öthaltanyň sklerozirlenmeginiň ýygrylygy ýokarlanýar.

Barlagyň netijeleri. Aşakdaky tablisada gözegçilige alnan näsaglarda kliniki we laborator instrumental barlaglaryň netijesinde ýüze çykarylan kliniki alamatlaryň duş geliş ýygrylygy görkezilýär.

**Näsaglarda kliniki we laborator instrumental barlagarda
ýüze çykarylan alamatlar**

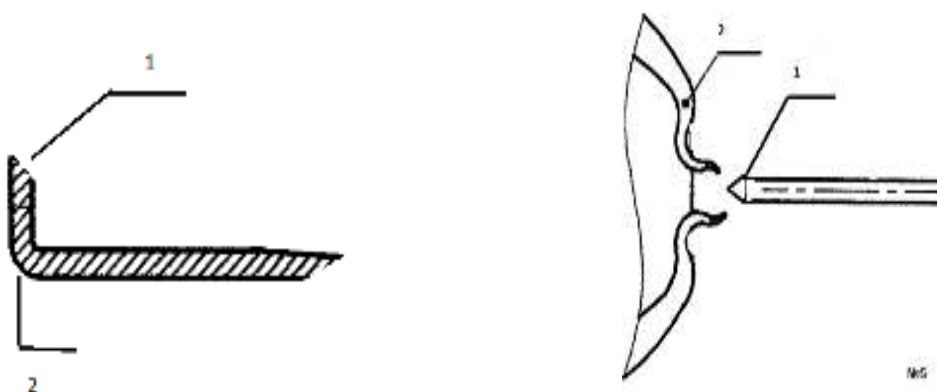
T/b	Kliniki alamatlar	Näsaglaryň sany	%
1	Sag gapyrga astyndaky agyrylar	28	93,3%
2	Ýürek bulanma	12	40,0%
73	Gaýtarma	8	27,7%
4	Deriniň saralmagy	2	6,7%
5	Leýkositoz	11	36,6%
6	Giperbilirubinemiýa	13	43,3%
7	Transaminazalaryň ýokarlanmagy	3	10%
8	Alfa-amilazanyň ýokarlanmagy	17	56,6%
9	Bagryň ulalmagy	6	20%
10	Öthaltanyň ölçegleriniň ulalmagy	3	10%
11	Öthaltanyň ölçegleriniň kiçelmegi	21	70%
12	Öthaltanyň diwarlarynyň galňamagy	29	96,6%
13	Öthaltanyň diwarlarynyň mürşermegi	18	60%
14	Öthaltanyň goňşy agzalara ýelmeşmegi	19	63,3%
15	Öthaltanyň akarynyň dykylmagy	23	76,7%
16	Öthaltanyň täze döremeleri	1	3,3%

Näsaglar doly barlaglardan geçirilip, kesel kesgidi anyklanandan soň, olara operatiw bejergi – laparoskopiki holesistektomiýa meýilleşdirildi.

Operasiya umumy intubasion narkozyň kömegi bilen amaly aşyryldy we laparoskopiki holesistektomiýa aşakdaky yzygiderlilikde ýerine ýetirildi: pnemoperitoneumy goýmak, troakarlary girizmek, garyn boşlugyna gözegçilik, öt haltasyny töweregindäki ýelmeşmelerden boşatmak, öthaltanyň mobilizasiýasy, öt ýollaryny we öthalta arteriýasyny daşyny gurşap alýan dokumalardan arassalamak we klipirmek, öthaltasyny bagyrdan aýyrmak, öthaltasyny garyn boşlugyndan daşyna çykarmak, aponewrozy tikmek, garyn boşlugyna goşmaça gözegçilik etmek, gutarnykly gemostaz, garyn boşlugynyň we paraumblikal ýaralaryny drenirmek, guratmak, garynyň öňki diwarynyň ýaralaryny tikmek.

Bu operasiýanyň esasy aýratynlygy şulardan ybaratdyr: subgepatiki giňişlikde ýelmeşmeleri aýyrmak üçin täzeçe çemeleşme girizildi, ýagny öthaltany ýelmeşmelerden boşatmak üçin oýlap tapan modifisirlenen L görnüşli elektrod gaňyrçak (2-nji surat) bilen işlenilende has oňaýly bolýandygy subut edildi. Oýlap tapylan modifisirlenen L görnüşli elektrod gaňyrçak häzirki zaman gaňyrçaklardan esasy tapawudy – skleroz hadysaly öthalta bilen işlenilende operasiýanyň dowamlygynyň artýanlygy sebäpli, modifisirlenen gaňyrçak ulanylanda has oňaýly bolýar. Modifisirlenen elektrod gaňyrçak sklerotiki öthaltaly näsaglara soparoskopiki operasiýalar geçirilende has oňaýly bolýar, ýagny operasiýa wagtynda gaňyrçagyň diametriniň inçe bolmagy, öthaltany dokumalaryň şikesliligini azaldýar, gaňyrçagyň öň tarapyň (1) ýiti bolmagy bolsa öt halta diwaryny aňsatlyk

bilen kesmäge, onuň arka tarapynyň (2) kütelligi bolsa bagyr içki ýerleşen dokumalary koagulirläp kütäk usullar bilen bölüp aýyrmaga ýardam berýär.

2-nji surat. Modifisirlenen L görnüşli gaňyrçak.

Bu operasiýa adaty holesistektomiýa operasiýalaryndan özünüň az inwaziwligi, operasiýadan soňky döwrüň gysgalygy we gaýra üzülmeleriň, hususan hem ýelmeşme keseliniň örän seýrekligi bilen tapawutlanýar. Häzirki wagtda bu usul üçin oýlap tapyş şahadatnamasyny almak üçin Türkmenistanyň Maliýe we ykdysadyýet ministrliginiň Intellektual eýeçilik boýunça “Türkmenpatent” döwlet gullugyna ýüz tutuldy.

Netijeler. Geçirililen barlaglar we operasiýalaryň netijesinde dowamly öt-daş keselinde öthaltanyň skleroz hadysasynyň dürli ýaşda ýüze çykyp bilýändigini anyklanyldy. Öt-daş keselinde, öthaltanyň gaýnaglama keselinde, öthaltanyň sklerozy ýüze çykarylanda laparoskopik operasiýany geçirmek üçin täze çemeleşme oýlanyp tapyldy. Adaty holesistektomiýadan tapawutlylykda öthaltanyň skleroz hadysasynda operatiw bejergide ulanylýan enjamlar kämilleşdirildi we operasiýanyň taktikasy esaslandyryldy.

EDEBIÝAT

1. *Абдуллаев Э.Г., Феденко В.В., Ходос Г.В.* Диагностические ошибки, осложнения, непредвиденные ситуации при использовании традиционной лапароскопии и видеолапароскопии в экстренной хирургии // *Эндоск. хирургия.* — 2002 . -№5. — С. 27-33.
2. *Гальперин Э.И., Волкова Н.В.* Заболевания желчных путей после холецистэктомии. — М.: Медицина, 1988. — 265 с.
3. *Галлингер Ю.И., Тимошин А.Д.* Лапароскопическая холецистэктомия: Практич. руководство. — М.: РНЦХ, 1992. — 66 с.
4. *Галлингер Ю.И., Тимошин А.Д., Цацаниди А.К.* Лапароскопическая холецистэктомия // *Хирургия.* — 1993. — №6. С. 34-39..
5. *Пиковский Д.Л., Кер Г., С.П. Федоров* и хирургия желчных путей: прошлое и настоящее // *Анналы хирургич. гепатологии* // 1996 . - № 1. — С. 136 - 143.

FEATURES OF LAPAROSCOPIC TREATMENT OF SCLEROSING CHOLECYSTITIS IN CHRONIC CHOLELITHIASIS DISEASE

Sh. Allanov

The article discusses the features of preoperative diagnosis and endoscopic surgical treatment of patients with chronic cholelithiasis, in whom, due to improper treatment and late consultation with a doctor, signs of gallbladder sclerosis were detected. The age and gender characteristics of patients with gallbladder sclerosis were determined. The method of endoscopic surgery for such patients has been improved using a special electrode hook modified by us during the operation.

ОСОБЕННОСТИ ЛАПАРОСКОПИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ СКЛЕРОЗИРУЮЩЕГО ХОЛЕЦИСТИТА ПРИ ХРОНИЧЕСКОЙ ЖЕЛЧНОКАМЕННОЙ БОЛЕЗНИ

Ш. Алланов

В статье рассмотрены особенности предоперационной диагностики и эндоскопического хирургического лечения больных хронической желчнокаменной болезнью, у которых из-за неправильного лечения и позднего обращения к врачу были обнаружены признаки склерозирования желчного пузыря. Были определены возрастные и половые особенности пациентов с склерозированием желчного пузыря. Усовершенствован метод эндоскопической операции таких больных с применением в ходе операции модифицированного нами специального крючка.

**BOÝDÄNÄNIŇ TOHUMLARYNYŇ KÄBIR SAN GÖRKEZIJILERINIŇ
WE DEMLEMESINIŇ ANTIBAKTERIAL IŞJEŇLIGINIŇ
KESGITLENILIŞI**

A. Berdiýew

Farmasiýa kafedrasynyň öwreniji mugallymy

Wajyplygy. Hormatly Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedow “Özümizde öndürilýän derman serişdeleriniň görnüşini artdyrmak, önümçiligiň göwrümünü giňeltmek, ýerli çig mallardan täze dermanlary almak üçin alnyp barylýan ylmy işleri ösdürmek, ösümlüklerden we jandarlardan dermanlyk çig mallaryny öndürmek ýurdumyzyň derman senagatynyň esasy maksadydyr” diýip belleýär. Şu aýdylanlardan ugur alyp, ýurdumyzyň ýerli ösümlük çig mallaryny ähli taraplaýyn, giňişleýin öwrenmek şu işi geçirmekligi esaslandyrýar. Bu meseleleri çözmegiň esasynda Türkmenistanda ösýän ösümlükleriň arasynda ynsan bedenini gurplandyryjy, süýjüli diabetiň önüni alyjy, goraýjy hem-de bejeriji dermanlyk ösümligi bolan boýdänäni saýlap alyp, ony giňişleýin öwrenmegi maksat edindik. Häzirki döwürde lukmançylyk amalyýetinde öz düzüminde efir ýaglaryny saklaýan ösümlükleriň ähmiýeti örän uludyr. Efir ýaglaryny köp mukdarda saklaýan ösümlükleriň biri hem boýdänedir (*Trigonella foenum-graecum*). Bu ösümligiň Türkmenistanda giňden ýaýrandygy, gadym döwürlerden bäri halk we amaly lukmançylygynda peýdalanylýandygy hem-de häzirki döwürde birnäçe ýurtlarda ylmy lukmançylykda giňden ulanylýandygy onuň dürli häsiýetlerini öwrenmegiň derwaýyslygyny kesgitleýär [1, 2, 3].

Işň maksady. Boýdänäniň tohumlarynyň käbir san görkezijilerini we demlemesiniň antibakterial işjeňligini kesgitlemek, alnan maglumatlaryň esasynda onuň lukmançylyk amalyýetinde ulanylyşynyň täze ugurlaryny ýüze çykarmak.

Işň materiallary we usullary. Işň materiallary hökmünde Ahal welaýatynyň Köpetdag dag eteklerinden we Aşgabat şäheriniň merkezi Botanika bagyndan ýygналan boýdänäniň tohumlary we olardan taýýarlanan dürli gatnaşyklardaky demlemeler ulanyldy.

Boýdänäniň tohumynyň çyglylyk derejesini kesgitlemek. Boýdänäniň tohumynyň çyglylygyny Döwlet farmakopeýasynyň XI neşiriniň talaplaryna laýyklykda çig malyň her tapgyrynda derňew üçin nusga alyndy [4]. Çig malyň alnan nusgasyny 10 mm töweregi ölçege çenli owradyp, takyklygy 0,003 we 0,005 bolan WLA-200 gr atly terezide ölçedik we ony guradylan we agramy takyklan býukslarda ýerleşdirdik. İçine çig mal salnan býuksy 100°-105°C derejede gyzdyrylan guradyjy şkafda goýduk, soňra boýdänäniň tohumynyň agramyny 3 sagatdan soň ölçedik. Çig mal hemişelik agram alynýança 30 minutyň dowamynda

guradyldy. Býukslary sowatmak üçin olary eksikatora ýerleşdirdik. Çig malyň çyglylygy şu aşakdaky aňlatma bilen hasaplandy:

$$x = \frac{(m - m_1) \cdot 100}{m}$$

bu ýerde: m – çig malyň guradylmazdan öňki agramy, gram; m_1 – çig malyň guradylandan soňky agramy, gram.

Boýdänäniň tohumynyň çyglylyk derejesini kesgitlemek iki tapgyrda amala aşyryldy. Geçirilen iki tapgyrda hem meňzeş netijeler gazanyldy. Derňewde alnan netijeler we hasaplamalar 1-nji tablisada görkezilýär.

1-nji tablisa

Boýdänäniň tohumynyň çyglylyk derejesi

Çig malyň ady	Çig malyň guradylmazdan öňki agramy, g	Çig malyň guradylandan soňky agramy, g	Çyglylygy, %
Boýdänäniň tohumy	1,8575	1,6653	10,35
Boýdänäniň tohumy	1,7001	1,5241	10,35

Netije: Boýdänäniň tohumynyň ortaça çyglylygy 10,35%.

Boýdänäniň tohumynyň küllülük derejesini kesgitlemek. Boýdänäniň tohumynyň küllülük derejesini kesgitlemek Döwlet farmakopeýasynyň XI neşiriniň talaplaryna laýyklykda geçirildi [4]. Öwrenilýän ösümligiň külüniň mukdaryny kesgitlemek üçin her birinden iki tapgyrda alnan derňew üçin nusgalary ulanyldy. Onuň üçin owradylan çig malynyň ölçegi 2 mm bolan elekden geçýän mukdaryny (ilki guradylan we takyk analitiki terezide çekilip ölçenen) 3-5gr (takyk çekim) farfor tigele ýerleşdirdik. Elektropeçde doly kömre öwrülme hadysasy geçenden soň tigeli alnan kömri doly ýakmak we onuň galyndysyny kesgitlemek üçin mufel pejine geçirdik. Ýakmak hadysasyny 450°-550°C gyzgynlykda ahyrky agram alynýança dowam etdirdik. Biraz sowandan soň gyzgyn tigeli eksikatora geçirip, doly sowatdyk we agramyny ölçedik. Boýdänäniň tohumynyň küllülük derejesini kesgitlemeklik iki tapgyrda amala aşyryldy. Derňewiň netijeleri 2-nji tablisada görkezilýär.

2-nji tablisa

Boýdänäniň tohumynyň küllülük derejesi

Çig malyň ady	Çekimiň massasy, g	Ýakylandan soňraky galyndynyň agramy, g	Külüniň mukdary, %
Boýdänäniň tohumy	4,0200	0,2151	5,35
Boýdänäniň tohumy	4,2140	0,2258	5,36

Netije: Tohumynyň ortaça küllüligi 5,3%.

Boýdänäniň tohumyndan demlemeleri taýýarlamak. Demlemeler Döwlet Farmakopeýasynyň talaplaryna görä 1:10; 1:20; 1:30 gatnaşyklarda taýýarlanylady we degişli hasaplamalar geçirildi [4]. Owradylan dermanlyk çig malynyň kesgitli agramynyň üstüne siňdirme koeffisiýentini göz önünde tutmak bilen ekstragent hökmünde gerek göwrümde ottag temperaturasyndaky suw guýuldy we suw hammamynda wagtal-wagtal garyp durmaklyk bilen 15 minutyň dowamynda gyzdyryldy, soňra ottag temperaturasynda 45 minut sowadyldy. Demlemeler 4 gatly pamykly hasadan süzüldi we talap edilýän göwürme çenli suw guýuldy. Taýýar bolan demlemeler (1:10; 1:20; 1:30) ýörite gaplara guýlup resmileşdirildi [5]. Taýýarlanan boýdänäniň tohumynyň demlemeleriniň mikrobiologiki barlaglary geçirildi.

Mikrobiologiki derňewleri geçirmek. Mikrobiologiki derňewlerde test-ösdürimler hökmünde altynsow stafilokogyň standart (*S. aureus* 209) we kliniki (*S. aureus* 2901) şamlarynyň, şeýle-de içege taýajygynyň standart (*E. coli* M-17) ştamynyň 10^2 -den 10^8 -e çenli ekiş mukdarlary (mikrob suspenziýasynyň 1 ml-däki bakterial öýjükleriň sany) ulanylady. Barlaglar umumy tassyklanan usullar boýunça geçirildi. Boýdänäniň tohumlarynyň 1:10, 1:20, 1:30 gatnaşygynda taýýarlanan demlemeleriniň bir göwürmine (0,9 ml) ösdürimleriň kesgitli ekiş mukdarlary (0,1 ml) goşuldy. Gözegçilik barlaglarda serişdäniň deregine etli-pepton gaýnatmasy alyndy. Soňra bakteriýalaryň we barlanýan serişdäniň garyndylary termostatda 37°C 18-24 sagadyň dowamynda saklanylady. Ertesi etli-pepton agara ekişler geçirildi. Netijeler mikrobaryň ösüşiniň ýüze çykyşy boýunça kesgitlenildi: bakteriýalar ösmedik bolsa – serişdäniň bakterisid; koloniýalar ýeke-täk ösen bolsa – güýçli bakteriostatik; ösüş meýdanynyň 1/3 böleginde mikroblar ösen bolsa – bakteriostatik; 2/3 böleginde ösüş ýüze çykanda – gowşak bakteriostatiki täsiri bar diýip hasaplanylady. Bakteriýalaryň ösüşi gözegçilik zolagyndaky ýaly doly ösen ýagdaýynda serişdäniň täsiriniň ýokdugyny görkezýär [6].

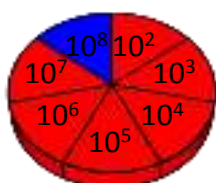
Mikrobiologiki barlagyň netijeleri. Boýdänäniň tohumlarynyň 1:10 gatnaşykda demlemesi altynsow stafilokogyň standart ştamynyň 10^2 - 10^7 ekiş mukdarlaryna - bakterisid, 10^8 mukdaryna güýçli bakteriostatik ukybyny görkezdi. Bu mikrobyň kliniki ösdürimine bolsa serişdäniň täsiri birmeňzeş ýüze çykdy diýsek hem bolar, ýöne stafilokogyň 10^7 ekiş mukdaryna has güýçli bakteriostatik (diňe 17 koloniýa ösüpdir), 10^8 mukdaryna – güýçli bakteriostatik häsiýeti belenildi. Serişdäniň antimikrob ukyby içege taýajygyna stafilokoga garanynda gowşagrak boldy: bakteriýanyň 10^2 , 10^3 mukdarlaryna – bakterisid, 10^4 hem-de 10^5 mukdarlaryna – güýçli bakteriostatik, 10^6 mukdaryna – bakteriostatik, 10^7 mukdaryna bolsa gowşak bakteriostatik täsiri anyklanylady.

1:20 gatnaşykda demleme stafilokogyň standart kulturasynyň 10^2 - 10^5 ekiş mukdarlaryny doly suratda ýok etdi; 10^6 hem-de 10^7 mukdarlaryna – güýçli bakteriostatik, 10^8 mukdaryna bolsa bakteriostatik ukybyny ýüze çykardy. Serişdäniň bu mikrobyň kliniki ştamyna täsiri az-kem üýtgeşik ýüze çykdy: onuň heläkleyji häsiýeti bir derejä ýokary boldy (10^6 mukdary), güýçli bakteriostatik täsiri 10^7 mukdaryna ýüze çykdy, 10^8 mukdaryna bolsa bakteriostatik ukyby belenildi. Bu serişdäniň antibakterial işjeňligi içege taýajygyna stafilokogyň şamlaryna garanynda gowşak ýüze çykdy: heläkleyji häsiýeti diňe 10^2 , 10^3 ekiş mukdarlaryna

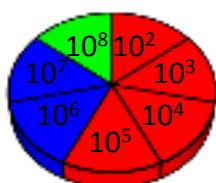
anyklanyldy, güýçli bakteriostatik ukyby ýene iki derejä (10^4 , 10^5 mukdarlary) kesgitlenildi. İçege taýajygynyň ekiş mukdarlarynyň galanlaryna serişdäniň täsiri bolmady.

1:30 gatnaşygyndaky demlemesiniň antimikrob işjeňligi stafilokogyň iki ştamyna-da (mikrobyň standart kulturasynyň 10^8 mukdaryna gowşak bakteriostatik täsirini hasaplamasak) ýokary derejede ýüze çykdy. Bu serişdäniň içege taýajygyna görä, bakteriýanyň 10^6 mukdaryna gowşak bakteriostatik häsiýetini hasaba almasak, demlemäniň 1:20 gatnaşygynyň täsirine meňzeş boldy.

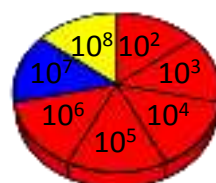
1:10 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 209

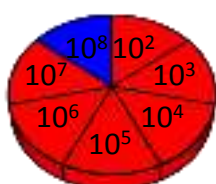
1:20 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 209

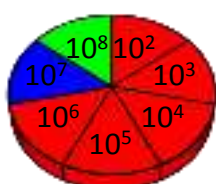
1:30 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 209

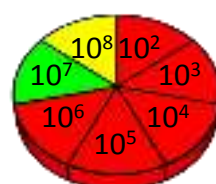
1:10 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 2901

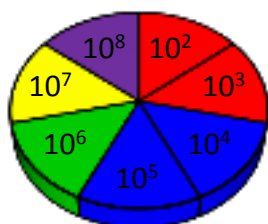
1:20 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 2901

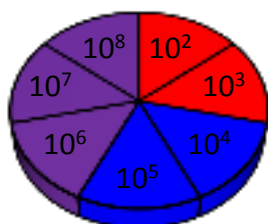
1:30 DEMLEME
STAPHYLOCOCCUS
AUREUS 2901

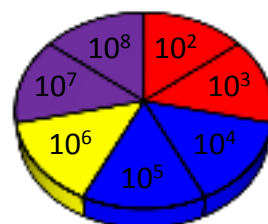
1:10 DEMLEME
ESCHERICHIA COLI M-17

1:20 DEMLEME
ESCHERICHIA COLI M-17

1:30 DEMLEME
ESCHERICHIA COLI M-17

- Bakterisid täsiri
- Güýçli bakteriostatik täsiri
- Bakteriostatik täsiri
- Gowşak bakteriostatik täsiri
- Täsiri ýok

Netijeler. Geçirilen mikrobiologiki barlaglaryň esasynda boýdänäniň tohumlarynyň antibakterial ukybynyň bardygy subut edildi. Stafilokogyň standart we kliniki şamlaryna barlanan serişdäniň gatnaşyklarynyň hemmesiniň, 1:30

gatnaşykda demlemäniň stafilokogyň standart kulturasynyň 10^8 mukdaryna gowşak bakteriostatik täsirini hasaba almasak, antimikrob ukyby güýçli boldy. Ösümligiň demlemesiniň gatnaşyklarynyň hemmesi içege taýajygyna antibakterial ukyby stafilokogyň iki ştamyna garanynda pesräk ýüze çykdy. 1:10 gatnaşygyndaky demleme içege taýajygynyň 10^2 - 10^6 ekiş mukdarlaryna antimikrob ukybyny aýdyň ýüze çykardy. 1:20, 1:30 gatnaşygyndaky demlemeleriň bakteriýanyň ekiş mukdarlarynyň bir derejesine täsiri kem boldy. Boýdänäniň tohumynyň 1:10, 1:20, 1:30 gatnaşykda taýýarlanan demlemelerini altynsow stafilokok ýüze çykaran ýokançlarynda farmakopeýa düzgünlerini berjaý etmek bilen ulanyp bolar diýip pikir edýäris. İçege taýajygy belli bir şertlerde ýokanjy ýüze çykarýan bakteriýalaryň hataryna degişlidigini göz önünde tutup, onuň ýüze çykaran zeperlenmeleriniň bejerilişinde peýdalanyp bolar.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri. I tom. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2009 – S. 134-135.
2. *Василенко Ю.К., Житарь Б.Н.* Насеима Лттиуи. Изучение биологической активности семян пажитника сенного, // Актуальные проблемы создания новых лекарственных препаратов природного происхождения: материалы, СПб, 2003. - С. 53 - 156.
3. *Гилярова М.С.* Биологический энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1986. – 831 с.
4. Государственная фармакопея СССР. XI издание. Вып. 1. –М., 1987. Вып. 2. –М., 1990.
5. *Минина С.А., Каухова И.Е.* Химия и технология фитопрепаратов. – М.: “ГЕОТАР”, 2004. – 558 С.
6. *Langmead L. et al.* Antioxidant effect of herbal therapies used by patients with inflammatory bowel disease: an in vitro study // Alimentary Pharmacology and Therapeutics. – 2002. – Vol. 16, №2. – P.197-205.

DETERMINATION OF SOME NUMERICAL INDICATORS AND ANTIBACTERIAL PROPERTIES OF FENUGREEK SEED INFUSIONS

A. Berdiyev

To determine some numerical indicators and conduct microbiological studies, fenugreek seeds collected in the foothills of the Kopetdag of the Ahal Velayat and the central botanical garden of the city of Ashgabat, as well as prepared infusions in different ratios, were used as the studied material. The humidity and ash content of fenugreek seeds were determined. The average humidity was 10.35%, and the average ash content was 5,3%. In accordance with the State Pharmacopoeia, infusions were prepared in the following proportions 1:10; 1:20; 1:30 and carried out the corresponding calculations. Then microbiological studies were carried out with them. On the basis of microbiological studies, the antibacterial effect of fenugreek seed infusions was revealed. The antimicrobial activity of the infusions was pronounced in relation to standard and clinical cultures of *Staphylococcus aureus*, except for the weak bacteriostatic effect of the infusion in a ratio of 1:30 per

dose of 10^8 standard cultures of *Staphylococcus aureus*. The antibacterial ability of the tested drugs was more pronounced for staphylococcus cultures than for *E. coli*. In compliance with the pharmacopoeia rules, tincture of fenugreek seeds in the proportion of 1:10; 1:20; 1:30 it can be used in the treatment of staphylococcal infections, as well as diseases caused by opportunistic *E. coli*.

ОПРЕДЕЛЕНИЕ НЕКОТОРЫХ ЧИСЛОВЫХ ПОКАЗАТЕЛЕЙ СЕМЯН ПАЖИТНИКА СЕННОГО И АНТИБАКТЕРИАЛЬНЫХ СВОЙСТВ НАСТОЕВ

А. Бердиев

Для определения некоторых числовых показателей и проведения микробиологических исследований в качестве исследуемого материала использованы зёрна пажитника сенного, собранные в предгорьях Копетдага Ахалского вelayа и в Центральном ботаническом саду города Ашхабада, а также приготовленные настои в разных соотношениях. Определены влажность и зольность зёрен пажитника сенного. Средняя влажность составила 10,35%, а средняя зольность равнялась 5,3%. В соответствии с Государственной фармакопеей настои готовили в соотношениях 1:10; 1:20; 1:30 и проводили соответствующие расчёты. Затем с ними, были проведены микробиологические исследования. На основании микробиологических исследований выявлено антибактериальное действие настоев семян пажитника сенного. Антимикробная активность настоев была выраженной в отношении стандартной и клинической культур золотистого стафилококка, если не считать слабый бактериостатический эффект настоя в соотношении 1:30 на дозу 10^8 стандартной культуры стафилококка. Антибактериальная способность испытанных препаратов была более выражена к культурам стафилококка, чем к кишечной палочке. При соблюдении фармакопейных правил настойку семян пажитника сенного в пропорции 1:10; 1:20; 1:30 можно использовать при лечении стафилококковых инфекций, а также заболеваний, вызванных условно-патогенной кишечной палочкой.

**GÖYÜL ÖSÜMLIGINIŇ GURY EKSTRAKTYNDAN ÝASALAN
MELHEMIŇ ÝARA BITIRIJILIK HÄSIÝETINIŇ AÝRATYNLYKLARY**

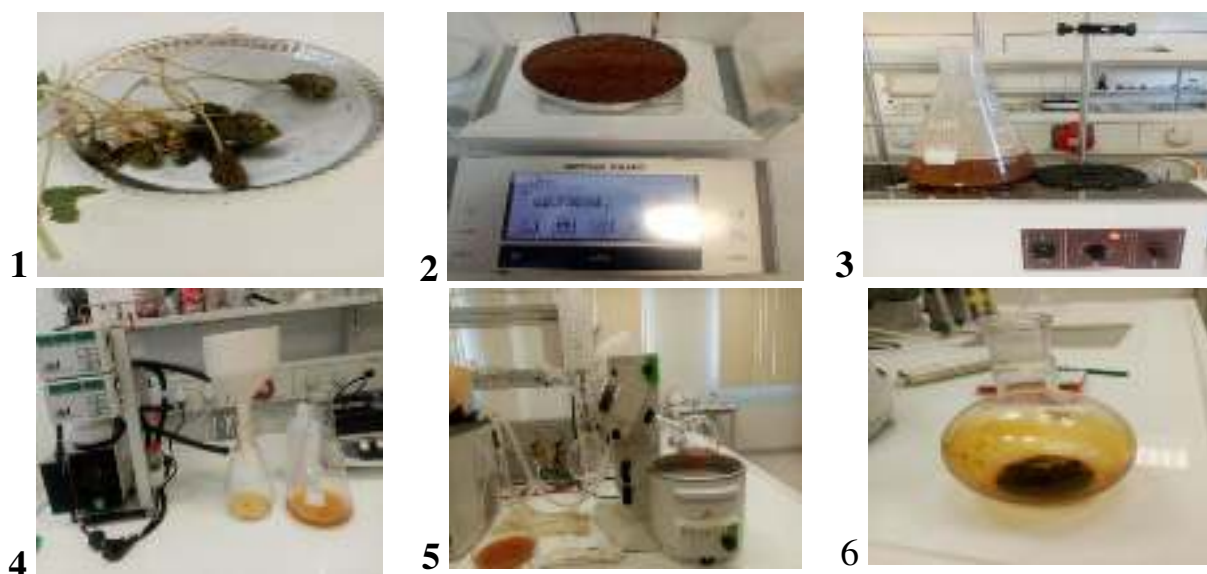
A. Atakeýewa

Pediatriýa fakultetiniň 4-nji ýyl talyby

Wajyplygy. Hormatly Arkadagymyz, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň akademigi, lukmançylyk ylymlarynyň doktory, professor Gurbanguly Berdimuhamedow öz eserlerinde türkmen topragynda ösýän ösümlikleriň bejeriş täsiri we olary dürli keselleri bejermekde derman görnüşinde ulanyp boljakdygy barada aýratyn belläp geçýär. Biz hem şu sözlerden ugur alyp, halk lukmançylygynda belli bolan derman ösümlük göýülden taýýarlan melhemimiziň diňe bir deri ýanyklarynda, deriniň şikeslerinden soň döreýän ýara yzlaryny aýyrmakda däl, eýsem kosmetiki serişde hökmünde hem ulanmak mümkin [1-5].

Işiň maksady. Türkmenistanda ösýän dermanlyk ösümligi bolan göýüliň (*Capparis spinosa.*) himiki düzümini we onuň gury ekstraktyndan melhem taýýarlamagyň usulyny kesgitlemek, taýýarlan melhemimizi farmakologiki häsiýetlerini öwrenmek, şonuň esasynda täze derman görnüşini işläp düzmek we alnan netijeleri lukmançylyk amalyýetinde ulanylyşynyň mümkinçiliklerini ýüze çykarmak.

Işiň materiallary we usullary. Göýüliň ekstraktyny taýýarlamagyň yzygiderligi 1-nji suratda görkezilýär:

1-nji surat. Göýüliň ekstraktynyň alnyşynyň tapgyrlary

62 gram guradylan göýül miwesini we ýer üsti böleklerini almaly (1) we ýörite “IKAR-WERKA-M20” enjamyň kömegi bilen owratmaly (2). Owradylan önümi dissosirlenen suwuň 930 ml (1: 15 gatnaşykda) mukdary bilen garmaly we “GFL-R” bug hammamynda 110° temperaturada gaýnaýança saklamaly (3). Gaýnanyndan soň garyp durup ýene-de 4 sagat saklamaly. Soňra düzümindäki gerek bolmadyk maddalardan arassalamak üçin “VACUUMCONTROLLER” enjamynda kagyz süzgüçden geçirmeli (4). Ergin süzgüçden gowy, aňsatlyk bilen geçýär. Filtrlemek üçin goşmaça madda goşmak hökman däl.

Filtrden geçenden soň düzüminden gerek bolmadyk suwuklyklary azaltmak maksady bilen göýül ekstrakty goýaldylýar. Munuň üçin ony “ROTAVAPOR RII” atly enjamda 40° temperaturada, wakuum üsti bilen spiral görnüşli sowadyjyda garýarys (5). Ekstrakt aňsatlyk bilen garylýar we goýalmaga başlaýar. Netijede goýy ekstrakt emele gelýär. Göýüliň gury ekstraktyny almak üçin goýy ekstrakty Petriniň jamjagazyna guýup, “BINGER” wakuum guradyjyda 50° temperaturada 24 sagat saklamaly (6). Doly guran ekstratymyzy başga çüýşe gaba geçirmeli we mukdaryny hasaplamaly.

Netijede Göýüliň miwesiniň 62,2301 gram goýy ekstraktyndan -14,2668 gram gury ekstrakt alyndy, ýagny ekstraktyň agramy 22% azaldy.

Gury göýül miwesiniň ekstraktyndan melhem taýýarlamak işine girişildi (2-nji surat).

Taýýarlanylş yzygiderliligi:

1. Dissosirlenen suw -84 gram
2. NaKMS–natriý karboksimetilsellýuloza – 1 gram
3. Gliserin – 10 gram
4. Göýül (ýerüsti böleginiň-baldagy, güli, miwesi) ekstrakty -5 gram
5. Narpyz efiri -0,2 gram

Garyp, eaýýar bolan melhemi 0-4° temperaturada 24 sagat saklamaly.

Taýýarlanan melhemiň makro- we mikroelement düzümi Türkmengeologiýa DK-nyň merkezi önümçilik barlaghanasy tarapyndan anyklanyldy.

Gury göýül miwesiniň ekstraktynyň düzüminde rutiniň görkezijisini anyklamak Ph-metriýa, kolorometriýa, spektrofotometriýa usullar arkaly kesgitlendi (2-nji surat).

1. Ph-metriýa

2. Kolorometriýa

3. Spektrofotometriýa

Gury ekstraktyň zäherlilik derejesini we melhemiň ýara bitirijilik häsiýetini anyklamak üçin Türkmenistanyň Döwlet lukmançylyk uniwersitetiniň wiwariýasy

nyň şertlerinde tejribe haýwanlarynda barlag geçirildi.

Ekstraktyň zäherlilik derejesiniň agramy 25-30 gr ak syçanlarda kesgitlenildi. Tejribe haýwanlary 5 sany syçandan ybarat 3 sany toparlara bölündi. Taýýarlanan demlemänyň dürli konsentrasiýalary hem-de mukdarlary bir gezek we 14 günläp tejribe haýwanlaryna per/os ýörite iňňelerde goýberildi. Birinji toparyň haýwanlaryna deňeşdirme hökmünde suw berildi.

Melhemiň ýara bitirijilik häsiýetini 4 sany towşanlarda öwrenildi. Claude Bernard usuly [6] boýunça 2 sany towşanda hirurgik ýanyk we 2 sany towşanda hirurgik trawmatik şikes döredildi. Iki toparda hem 1-nji towşanyň ýarasyna göýül ekstraktyndan taýýarlanan melhem, 2-nji towşanyň ýarasyna bolsa AKTICIL kremi günde 1 gezek çalyndy. Bejerginiň netijeliligine 1 hepdeden soň baha berildi.

Barlagyň netijeleri. Alnan gury ekstraktyň makro we mikroelement düzümi aşakdaky 1-nji tablisada görkezilýär.

1-nji tablisa

Himiki barlagyň netijeleri

Maddanyň ady	Düzümi
Kaliý (K),mg/kg	6196
Natriý (Na), mg/kg	273
Fosfor(P2O5), mg/kg	1187
Magniy (Mg), mg/kg	3407
Kalsiy (Ca), mg/kg	3297
Kükürt (S), mg/kg	4261
Demir (Fe), mg/kg	114
Sink (Zn), mg/kg	4111

Himiki we fotometriki barlaglaryň netijelerine görä, melhemde adam beden üçin wajyp elementler, ýagny kalsiy, magniy, kaliý, natriý, kükürt, fosfor, sink tapyldy. Sanalyp geçilen elementleriň arasynda şularyň mukdary has köp: kaliý 6196 mg/kg, kükürt 4261 mg/kg, sink 4111 mg/kg, magniy 3407 mg/kg, kalsiy 3297 mg/kg, fosfor 1187 mg/kg. Mundan başga-da, gury göýül miwesiniň ekstraktyň ýara bitiriji häsiýetini esaslandyrmak maksady bilen, onuň düzümindäki rutiniň görkezijisi kesgitlenildi we onuň 7,35-e ýetýänligi anyklanyldy. Ekstraktyň rutiniň hasabyna goňrumtyl sary renke eýe bolýandygyny belläp geçmek gerek.

Bütindünýä saglygy goraýyş guramasynyň talaplaryna görä, derman ösümlikleri, olardan taýýarlanylýan derman görnüşlerini köpçülikleýin ulanmazdan önürti zäherlilik derejesini kesgitlenilmegi hökmandyr. Bu talap döwlet farmakopeýasynda hem nygtalýar.

Derman görnüşlerine bildirilýän şu talaplardan ugur alyp, gury göýül miwesiniň ekstraktyndan derman taýýarlanylýan tilsimatynyň ýazgylaryna laýyklykda taýýarlap, tejribe haýwanlarynda onuň ýiti we dowamly zäherlilik derejesine baha berildi.

A topara degişli bolan 5 sany syçanyň içýän suwuna 1:100 gatnaşykda gury ekstrakt goşulyp berildi. 15 gün gözegçiligiň dowamynda tejribe haýwanlarynda zäherlenme alamatlary ýüze çykmady. 1:100 gatnaşykda erginiň täsir edijiligi

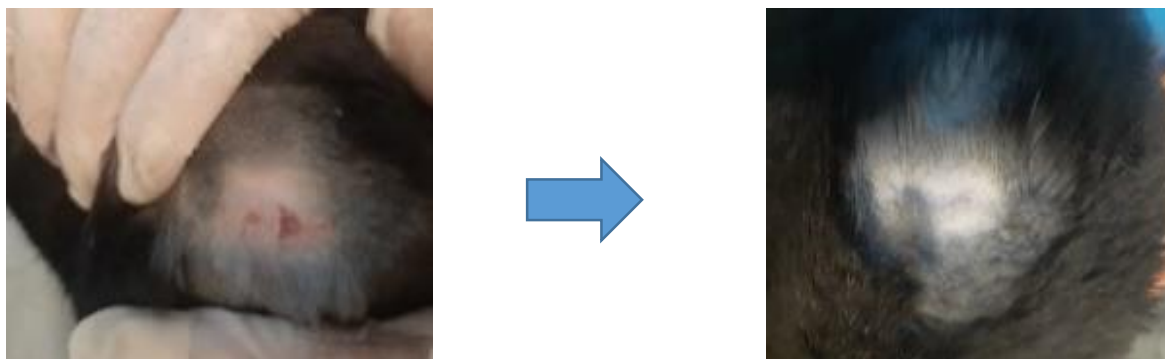
syçanlarda hiç hili göze ilýän üýtge me ýüze çykarmady, şol sebäpli, bu gatnaşyk syçanlar üçin gaty pes diýen netijä gelindi.

B topara degişli bolan 5 sany syçanyň içýän suwuna 5:100 gatnaşykda gury ekstrakt goşulyp berildi. 15 günün dowamynda bu toparyň tejribe haýwanlarynda hem zäherlenme alamatlary ýüze çykmany. Netijede, gury ekstraktymyzyň zäherlilik derejesi 5:100 gatnaşygyna deň diýip hasap edildi,

Melhemiň ýara bitirijilik häsiýetini towşanlarda emeli usul bilen, ýanygy we ýarany döredip hem kesgitledik. Deňeşdirme barlagy AKTICIL kremi bilen geçirildi. 3-nji we 4-nji suratlarda towşanlarda döredilen şikesden soňky ýara 7 gün bejergiden soň göýüliň ekstraktyndan taýýarlanan melhemiň we AKTICIL kremiň edýän täsiri görkezilýär.

3-nji surat. Göýül ekstraktyndan taýýarlanan melhemiň şikesden soňky ýara edýän täsiri

4-nji surat. AKTICIL kremiň şikesden soňky ýara edýän täsiri

Geçirilen barlaglaryň netijesinde, Türkmenistan ýurdumyzda ösýän gury göýül miwesiniň ekstraktyndan ýasalan melhem himiki düzümi boýunça dogry mukdary saýlanyp alnanda derä hiç hilli zyýanly täsiriniň ýokdugy, tersine ýerli gan aýlanyşy sazlaýandygy, madda çalşygyny tizlendirýändigigi, netijede ýaranyň gysga wagtda bitmegine getirýändigigi anyklanyldy. Melhem ýanyk dörän deride içi suwly gabarçaklaryň önüni alýar we yz galman bitmegini çaltlandyrýar. Melhemiň düzümindäki her bir maddanyň aýratyn deri üçin ýaramly täsiri ýüze çykarýar.

Melhemiň düzüminde saklanýan rutin maddasy deriniň morfo-funksional häsiýetine täsir etmegi netijesinde: ýerli gan aýlanyşygyny tizlendirmek bilen madda çalşygyny ýokarlandyrýar, antioksidant funksiýasyny ýüze çykarmak bilen

zeperlenen ojakda emele gelyän toksiki maddalaryň bedenden çykarylmany sazlaýar, deriniň goranyş funksiýasyny güýçlendirýär, ýagny ýerli immuniteti sazlamak bilen deriniň egzogen-endogen infeksiýalara garşy göreşijilik ukybyny ýokarlandyrýar. Bu bolsa zeperlenen deri ojagynda ikilenji ýokanç gaýnaglamanyň öňüni alýar. gaýnaglama garşy täsiri ýüze çykarmak bilen ilkinji dörän gaýnaglamanyň tiz wagtda tamamlanmagyna we döreyän ýara yzynyň düybünden galmazlygyna, seýrek halatlarda olaryň uly bolmadyk, ujypsyz bolmagyna getirýär. Gaýnaglamanyň dowamly görnüşe geçmeginiň öňüni alýar.

Deňşdirme bejerginiň netijesi: 100 =100 -e deň boldy, ýagny 1:100 we 5:100 gatnaşyklardaky melhemleriň ikisi hem ýara bitirijilik häsiýetini doly görkezdi. Bu bolsa bize ýerli ösümlüklerden taýýarlanýan bu derman serişdesiniň, dünýä bazarynda satylýan sintetiki ýara bitiriji dermanlaryň ornuny tutup biljekdigine şaýatlyk edýär.

Netijeler. Alnan gury ekstraktyň 1:100 gatnaşykda ergininiň syçanlarda göze görünýän üýtgeме ýüze çykarmanlygy sebäpli, zäherlilik derejesi 5:100 (1:20) gatnaşygynda deň bolan ekstrakty saýlanyp, onuň syçanlarda oňaly täsiriniň barlygy anyklanyldy.

Taýýarlanan dermanlyk serişdäniň himiki düzümi öwrenildi we alnan netijä esaslanmak bilen bu elementleriň deri üçin wajypdygyny aýtmak bolar.

Tejribämiziň dowamynda “A” toparda ulanylan melhemiň ýara bitirijilik häsiýeti “B” topardaky derman serişdäniň häsiýeti bilen 100% ýagdaýda deňdigini ýüze çykaryldy. Bu bolsa ýerli ösümlüklerden taýýarlanýan derman serişdeleriň, dünýä bazarynda satylýan sintetiki dermanlaryň ornuny doly tutup biljekdigini görkezýär.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň dermanlyk ösümlükleri. 1 jilt - A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2009. – 383 s.
2. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – A.:Türkmenistanyň neşirýat gullugy. 2007 – 96s.
3. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistan – melhemler mekany – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2011.– 160 s.
4. *Abu Ali Ibn Sina* „ Lukmançylyk ylmyň kanunlary” Aşgabat Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2004. – 888 s.
5. Hanmämmedow N.M., Izmaýlow A.M., Ataýewa A.A. we başgalar. Deri we weneriki keseller. – Aşgabat 2010. – 268 s.
6. *Habert R.* Claude Bernard, the Founder of Modern Medicine // Cells. – 2022. – Vol 11, № 10. - P 1702.

WOUND-HEALING PROPERTIES OF AN OINTMENT FROM THE DRY EXTRACT OF THE CAPPARIS SPINOSA

A. Atakeyeva

The chemical composition of Spiny Caper (lat. *Capparis spinosa*), a medicinal plant growing in Turkmenistan, has been determined and a method for obtaining a

dry extract has been developed. The toxicity of the dry extract was determined in laboratory mice. The toxicity of the dry extract at 1:100 was the same as that at 5:100 and was considered very low toxicity. The composition of an ointment for the treatment of wounds has been developed: NaKMS (sodium carboxymethylcellulose), glycerin, distilled water, caper extract, peppermint ether. In rabbits with experimental burn and traumatic wounds, the wound healing effect was determined when compared with AKTICIL cream. The prepared ointment can be used not only for skin burns and after skin injuries, but also as a cosmetic product.

РАНОЗАЖИВЛЯЮЩИЕ СВОЙСТВА МАЗИ ИЗ СУХОГО ЭКСТРАКТА КАПЕРСА КОЛЮЧЕГО

А. Атакеева

Химический состав Каперса колючего (лат. сл. *Capparis spinosa*) - лекарственного растения, произрастающего в Туркменистане был разработан способ получения сухого экстракта. У лабораторных мышей определена токсичность сухого экстракта. Токсичность сухого экстракта в соотношении 1:100 была такой же, как и в соотношении 5:100, и считалась очень низкой по токсичности. Разработан состав мази для лечения ран: NaKMS (карбоксиметилцеллюлоза натрия), глицерин, дистиллированная вода, экстракт Каперса колючего, эфир мяты перечной. У кроликов с экспериментальным ожоговой и травматической раной определен ранозаживающий эффект по сравнению с кремом АКТИСІЛ. Приготовленную мазь можно использовать не только при ожогах кожи и после травм кожи, но и как косметическое средство.

TÜRKMENISTANDA BITÝÄN ÝANDAK ARKALY ÖT HALTASYNYŇ
DOWAMLY GAÝNAGLAMA KESELLERINI BEJERMEK

M. Gurbanow

Iç keselleriniň propedewtikasy kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Lukmançylyk ylmyň ösüş taryhy adam bedeninde döreýän keselleri bejermekde dermanlyk ösümlikleri ulanmak baradaky taglymatyň ösüşi bilen aýrylmaz baglanyşyklydyr. Häzirki zaman lukmançylyk ylmynda dürli keselleri dermanlyk ösümlikler bilen bejermeklige örän uly üns berilýär. Emma biziň ýurdumyzda gadymdan bäri bejeriş täsiri belli bolan ýandagyň lukmançylyk amalynda giňden ulanmak tejribesi Ýewropa lukmanlaryna bütinleý diýen ýaly belli däldir. Biziň halk lukmançylygymyzda we ylmy lukmançylykda ýandagy dürli gaýnaglama kesellerine garşy serişde hökmünde ulanmaklyk maslahat berilýär. Şeýle-de bolsa, ýandak aşgazanyň we içegeleriň gaýnaglama kesellerinde giňden maslahat berilse-de, onuň holesiitit ýaly köp ýaýran patologiýany bejermekde ulanylyşy barada maglumatlar az. Bu keselerde dermanlyk oty ulanmazdan öň taýýarlamak we ony 1-3 nahar çemçeden günde 2-4 gezek içmek maslahat berilýär, ýöne ony kabul ediş dowamlylygy barada anyk maglumatlar berilmeýär [1,6].

Bize elýeterli edebiýatda ýandak demlemesi ulanylanda adam organizminde bolýan üýtgeşmeler, immun we gan emele getiriş ulgamy barada maglumatlar tapylmady. Hut şu iki ulgamyň kadaly işlemeginiň köp derejede organizmiň daşky täsirlere – daşky gurşawyň ýaramaz faktorlaryna, şol sanda bakteriýalara we wiruslara garşy täsirini kesgitleýär. Ýokarda görkezilen maglumatlar bilen baglanyşykda barlagyň temasy saýlanylýp alyndy we onuň maksady kesgitlemäge.

Işiň maksady. Ýandak (*Alhagi persorum*) demlemesiniň adamyň hem tejribe haýwanjyklarynyň immunokompetent öýjükleriniň (IKÖ) funksional işjeňligine täsirini *in vitro* öwrenmek, ýandak uzak wagtlap ulanylanda tejribe haýwanjyklarynyň we adamyň periferiki ganynyň öýjük düzüminiň üýtgemelerini kesgitlemek, şeýle hem öt haltasynyň dokuma antigenine näsaglaryň organizminiň immun jogabynyň dinamikasyny öwrenmek.

Işiň materiallary we usullary. Barlag materialy bolup adamyň ýa-da tejribe haýwanynyň periferiki we wenez ganynyň limfositleri hem neýtrofilleri hyzmat etdiler. Türkmenistanyň milli derman serişdeler institutynyň önümi bolan ýandagyň suwly demlemesi gabynda berlen görkezme esasynda taýýarlanylýdy.

Tejribede 25 sany çyzykly däl 20 g agramly erkek laborator syçanjyklar ulanyldy. Haýwanlar Myrat Garryýew adyndaky TDLU-nyň wiwarisiniň standart şertlerinde saklanylýdy. Ýandak demlemesi gönümel taýýarlanylýan badyna we

eredilenden soň ulanyldy. Munuň üçin tejribeden öň demlemäniň köp mukdaryny taýýarladyk, süzdük we flakonlara bir gezeklik möçberde guýduk. Ulanmazdan öň demleme möçberini otag gyzgynlygynda 30°C çenli ýylatdyk we içmäge berdik. Syçanlara ýandak demlemesini zond arkaly 0,5 ml (1-nji topar) günde 1 gezek 1 aýyň dowamynda ýa-da şol möçberde garnynyň deri astyna (2-nji topar) 15 günüň dowamynda goýberdik. Deňeşdirme toparynyň haýwanlaryna *per os* (3-nji topar) we deri astyna (4-topar) gaýnadylan suw goýberildi. Wiwariniň adaty iýmit rejesinde bolan ýandak demlemesini-de, suwy-da almadyk syçanlar 5-nji topary düzdi. Her topar 5 sany syçandan ybarat boldy. Tejribäniň başynda we ahyrynda barlag üçin tejribe haýwanlarynyň gany alyndy.

Tejribäniň kliniki bölümine 6 sany sagdyn meýletinçi hem-de 10 sany dowamly holessititli meýletinçi näsaglar gatnaşdylar, olar ýandak demlemesini bir aýyň dowamynda 1 nahar çemçeden günde 4-5 gezek aldylar. Meýletinçi näsaglar 2 sany kiçi topara bölündi – täze taýýarlanan (1-nji topar) we täze eredilen ýandak demlemesini kabul edenler (2-nji topar). 5 sany dowamly holessititli näsaglar deňeşdirme toparyny düzdüler we fitoserişdesiz adaty bejergini aldylar (3-nji topar). I aýdan soň meýletinçi sagdyn adamlaryň we holessititli näsaglaryň tirsek wenalaryndan 5,0 gan alyndy.

Ýandak demlemesiniň adamyň wenzoz ganynyň limfositleriniň rozetka emele getiriji aktiwligine täsiri, adamyň we tejribe haýwanlarynyň periferiki ganynyň leýkositleriniň aýna kapillýardan migrasiýa ukyby edebiýat çemelerinde beýan edilen usula laýyklykda öwrenildi [2-5].

Barlagyň netijeleri. Biziň geçiren barlaglarymyz ýandak demlemesiniň immunomodulirleýji we holessitoprotektor häsiýetlerini ýüze çykarmaga mümkinçilik berdi. Ýandak demlemesi tejribe haýwanlarynyň we adamlaryň limfositleriň kulturasynda goşulanda olaryň lateks bölejikleri bilen “rozetka” emele getirijilik ukybynyň ýokarlanýanlygy anyklanyldy, bu bolsa biziň fitoserişdämiziň organizmiň bakteriýa garşy goragyny üpjün edýän B-ulgamyny badalgalandyrmak ukyby barada şaýatlyk edýär.

Ýandak demlemesini kultiwirleme gurşawyna goşmak leýkositleriň aýna kapillýaryndan migrasiýasyny aýdyň derejede bökdeýär, bu bolsa serişdäniň jerhetlemä garşy häsiýetlerini görkezýär.

Ýandak demlemesi *in vitro* dowamly holessititli näsaglaryň ganynyň leýkositleriniň öt halta antigenine immun jogabyny bökdeýär, bu ýandagy öt haltasynyň mahsus protektory diýip hasap etmäge esas berýär. Bize elýeterli edebiýatda haýsydyr bir fitoserişde barada şuna meňzeş maglumat tapylmady.

Tejribe haýwanlarynda we meýletinçilerde fitoserişde uzak kabul edilende organizmde oňa mahsus sensibilizirlenen öýjükleriň klonynyň emele gelýändigini görkezildi, bu fitoterapiýanyň gysga tapgyrlarynyň geçirilmeginiň maksadalaýyklygyny görkezýär.

Barlaglaryň netijeleriniň toplumy adamyň fitoserişdä şahsy duýgurlygyny kesgitlemegiň original usulyny işläp düzmäge mümkinçilik berdi. Bu usula “Türkmenpatent” intellektual eýeçilik gullugy tarapyndan №274 belgili patent alyndy.

Netijeler. Ýandak demlemesi aýdyň immunomodulirleýji häsiýetlere eýe bolup, B-limfositleriň rozetka emele getirijilik ukybyny, neýtrofilleriň migrasion

işjeňligini ýokarlandyryar. Ýandak demlemesini kabul etmek gemopoeziň granulositar ösüntgisiniň badalgalanmagyna getirýär. Ýandak demlemesi dowamly holesistitli näsaglaryň organizminiň öt haltasynyň dokuma antigenine sensibilizasiýasyny peseldýär, bu onuň güýçli holesistoprotektor täsirini görkezýär.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri. 1 jilt - A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2009. – S. 332-333
2. *Pleskanowskaýa S.A.* Granulositar indeksiň kliniki ähmiýeti barada // Türkmenistanyň 10 ýyllyk Garaşsyzlygyna bagyşlanan “Saglygy goraýuş ylmynyň gazanan netijeleri” atly ylmy-amaly maslahatynyň maglumatlary. – Aşgabat, 2001. S. 81-83.
3. *Козловская Л.В., Мартынова М.А.* Учебное пособие по клиническим лабораторным методам исследования. – М.: Медицина, 1975. – 352 с.
4. *Овезова Г.К., Плескановская С.А., Константинова Т.Г.* //Российский журнал гастроэнтерологии, гепатологии, колопроктологии. – 2002. – Том 12, №1, приложение №16, с.30.
5. *Плескановская С.А.* Клеточный и гуморальный иммунный ответ при кожном лейшманиозе (экспериментальные исследования и наблюдения на больных). Автореф. дисс. к.м.н. – Москва, 1982 . – 20 с.
6. *Плескановская С.А.* Иммуностимулирующие препараты: современные состояние проблемы // Здравсохранение Туркменистана. – 2001. – № 4 – С. 34–37.

TREATMENT OF CHRONIC DISEASES OF THE GALLBLADDER WITH CAMEL THORN GROWING IN TURKMENISTAN

M. Gurbanov

A study of the effect of camel thorn infusion on the functional activity of immunocompetent cells in humans and experimental animals was conducted.

It was revealed that camel thorn infusion has immunomodulatory properties - it increases the ability of B-lymphocytes to form rosettes, the migratory activity of neutrophils. The intake of camel thorn infusion leads to the initiation of granulocytic growth of hematopoietic organs, which makes it suitable as an initiator of the immune system, its phagocytic member. Camel thorn infusion reduces the body's sensitization to the gallbladder tissue antigen in patients with chronic cholecystitis, which indicates its powerful cholecystoprotective effect.

ЛЕЧЕНИЕ ХРОНИЧЕСКИХ ЗАБОЛЕВАНИЙ ЖЕЛЧНОГО ПУЗЫРЯ ВЕРБЛЮЖЬЕЙ КОЛЮЧКОЙ, ПРОИЗРАСТАЮЩЕЙ В ТУРКМЕНИСТАНЕ

М. Гурбанов

Проведено исследование влияния настоя верблюжьей колючки на функциональную активность иммунокомпетентных клеток человека и экспериментальных животных.

Выявлено, что настой верблюжьей колючки обладает выраженными иммуномодулирующими свойствами – повышает способность В-лимфоцитов к образованию розеток и миграционную активность нейтрофилов. Приём настоя верблюжьей колючки приводит к инициации гранулоцитарного роста органов кроветворения, это делает его пригодным в качестве инициатора иммунной системы, её фагоцитарной активности. Настой верблюжьей колючки снижает сенсibilизацию организма к антигену ткани желчного пузыря у больных с хроническим холециститом, это указывает на его выраженный холецистопротекторный эффект.

**BÄBEKLERDE DOGA WE POSTNATAL PNEWMONIÝANYŇ
GEÇIŞ AÝRATYNLYKLARY**

S. Hajyýewa

Gospital pediatriýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Ylmy işiň wajplygy: Bäbekleriň keselçiliginiň we ölümçiliginiň sebäpleriniň gurluşynda dem alyş ulgamynyň keselleriniň orny ýokarlygyna galýar. Bäbeklerde pnewmoniýanyň döremegine itergi berýän ýaramaz täsirleri, keseliň dörän wagtyna laýyklykda, kliniki-laborator aýratynlyklaryny öwrenmegiň meseleleri aýratyn ähmiýete eýedir. Bäbeklerde duş gelýän dogabitdi we postnatal pnewmoniýalarda toplumlaýyn barlaglaryň netijesinde keseliň ýokary howp alamatlarynyň, kliniki-laborator aýratynlyklarynyň we etiologiki sebäpleriniň öwrenilmeği näsaglary bejermegiň we olara ideg etmegiň, oňaýly ýollaryny işläp düzmäge mümkinçilik berýär [1,2,3,5].

Işiň maksady: Bäbeklerde pnewmoniýanyň dörän wagtyna laýyklykda, itergi berýän oňaýsyz täsirleri we keseliň kliniki-laborator aýratynlyklaryny öwrenmek.

Barlagyň materiallary we usullary. Barlaga Myrat Garryýew ad. TDLU-nyň enäniň we çaganyň saglygy goraýyş okuw-ylmy merkeziniň bäbekleriň anesteziologiýa we reanimasiýasy bölümünde pnewmoniýa keseli bilen ýatymlaýyn bejergi alan 40 sany bäbek alyndy. Bäbekler 2 sany topara bölündi, 1-nji topar 20 sany dogabitdi pnewmoniýaly, 2-nji topar 20 sany doglandan soň dörän (postnatal) pnewmoniýaly bäbeklerden ybarat boldy. Barlaga alnan bäbekleriň 22-si (55%) wagtyndan oň we 18-si (45%) wagtynda doglan bäbeklerdir. Näsaglaryň 21-isi (52,5%) oglanjyklar we 19-sy (47,5%) bolsa gyzyjagazlar.

Näsag bäbekleriň hemmesinde keseliň görnüşlerine laýyklykda, aýratynlykda ejeleriniň akuşerçilik anamnezleri, bäbekleriň beden ölçegleriniň görkezijileri, kliniki-statistiki maglumatlary, Apgaryň usuly boýunça doglandaky ýagdaýlary, keseliň klinikasy, ganyň umumy, biohimiki (umumy belok, bilirubin we onuň görnüşleri, moçewina), gakylygyň bakteriologiki barlaglarynyň görkezijileri öwrenildi we toparlarda deňeşdirilip görüldi.

Barlamhana barlag usullary şu aşakdaky barlaglary öz içine aldy: ganyň umumy barlagy, ganyň biohimiki barlagy (umumy belogyň, umumy bilirubiniň we görnüşleriniň, moçewinanyň görkezijileri) derňeldi, näsag bäbekleriň ýokarky dem ýollaryndan alnan gakylygyň bakteriologiki barlaglary öwrenildi.

Barlagyň netijeleri. Ilki bilen pnewmoniýaly bäbekleriň iki toparynda hem ejeleriniň akuşerçilik we ginekologik anamnezleriniň çuňlaşdyrylan seljermesi (agyrlaşan akuşerçilik we ginekologiki anamnez, agyr dowamly ekstragenital

keseller, göwrelilik döwrüniň agyr gaýra üzülmeleri: garyşyk gestoz, düwünçegiň düşme howpy we beýlekiler) geçirildi. Seljermäniň netijeleri 1-nji tablisada görkezilýär.

1-nji tablisa

Pnewmoniýa anyklanan bäbeklerde keseliň görnüşine laýyklykda ejeleriniň anamnestiki maglumatlarynyň görkezijileriniň deňeşdirmesi

T/b	Anamnestiki görkezijiler	Dogabitdi pnewmoniýa (n=20)	Doglandan soň dörän pnewmoniýa (n=20)
1.	Gan azlyk	12 (60%)	9 (45%)
2.	Garyşyk gestoz	16 (80%)	9 (45%)
3.	Düwünçegiň düşmek howpy	13 (65%)	7 (35%)
4.	ÝRWÝ	14 (70%)	4 (20%)
5.	Agyr ekstragenital keseller	14 (70%)	6 (30%)
6.	Uzaga çeken suwsuzlyk dowry	12 (60%)	8 (40%)
7.	Kesarew kesimi	10 (50%)	3 (15%)

Tablisada görkezilen maglumatlardan görnüşi ýaly, dogabitdi pnewmoniýa anyklanan bäbekleriň toparynda ejeleriň anamnezinde postnatal pnewmoniýaly bäbekler topary bilen deňeşdirilende garyşyk gestozlaryň 1,8 esse, agyr ekstragenital keselleriň 2,3 esse, uzaga çeken suwsuzlyk döwrüniň 1,5 essä golaý, ÝRWÝ-iň bolsa 3,5 esseden gowrak ýygy duşandygy ýüze çykaryldy. Bu ýagdaýlaryň bäbeklerde intranatal döwrüniň agyr gaýra üzülmeleriniň (aspirasiýa sindromy, agyr asfiksiýa, dogrum şikesleri we beýlekiler) döremegine itergi berýärler. Bular bolsa öz gezeginde näsag bäbeklerde irki neonatal uýgunlaşmanyň agyr bozulmalarynyň ýüze çykmagyna getirýär [4,6].

2-nji tablisada barlaga alnan bäbeklerde keseliň geçişiniň umumy häsiýetnamasy, olarda pnewmoniýanyň kliniki alamatlarynyň duş geliş ýygylgy görkezilýär.

2-nji tablisa

Barlaga alnan bäbeklerde pnewmoniýa keseliniň kliniki häsiýetnamalary

T/b	Kliniki alamatlar	Ýygylgy
1.	Umumy ýagdaýy agyr	32,0 %
2.	Örän agyr	68,0 %
3.	Agyr zäherlenme alamatlary	84,0%
4.	Deri örtükleriniň tutuş gögermegi	35,5%
5.	Akrasianoz	82,0 %
6.	Deriniň mermer surety	34,0 %
7.	Derisiniň saralmagy	42,4%
8.	Umumy çiş	32,6%

9.	Kynlaşan dem alyş	78,0 %
10.	Gapyrga aralarynyň çekilmegi	80,5 %
11.	Çäkli zolakda öýken sesiň keltelmegi	81,3 %
12.	Auskultasiýada uşak çygly hyžžyldylar	86,0 %
13.	Krepitasiýa	38,6 %
14.	Bradipnoe	28,2 %
15.	Tahipnoe	72,8 %
16.	Bradikardiýa	33,4 %
17.	Tahikardiýa	66,6 %
18.	Ýürek tonlarynyň tutuksy bolmagy	92,4 %

Maglumatlardan görnüşi ýaly, çagalarda pnewmoniýa keseliniň kliniki alamatlarynyň arasynda tahipnoe (72,8%), kynlaşan dem alyş (78,0%), kömekçi myşsalaryň dem alyşa gatnaşmagy (80,5%), perkussiyada çäklenen zolakda perkutor sesiň keltelmegi (81,3%), akrasianoz (82,0%), agyr zäherlenme alamatlary (84,0%), auskultasiýada çäklenen çygly hyžžyldylaryň eşidilmegi (86,0%), ýürek tonlarynyň tutuksylaşmagy (92,4%), auskultasiýada çäkli çygly hyžžyldylaryň eşidilmegi (100,0%) ýaly keseliň agyrylygyna şaýatlyk edýän kliniki alamatlar beýleki alamatlar bilen deňeşdirilende has ýygy anyklanylýar.

3-nji tablisada iki toparyň bäbekleriniň käbir kliniki-statistiki görkezijileriniň deňeşdirme seljermesi görkezilýär

3-nji tablisa

Pnewmoniýanyň dörän wagtyna laýyklykda näsag bäbekleriň käbir kliniki-statistiki görkezijileriniň deňeşdirmesi

Kliniki statistiki görkezijiler	Dogabitdi pnewmoniýa	Doglandan soň dörän pnewmoniýa
Apgar boýunça ortaça bahalar	3-4 ball	5-7 ball
Doglandaky ortaça agramlary (gram)	2553,0±405,4	3200,0±345,0*
Doglandaky ortaça boýlary (sm)	46,9±3,3	49,9±2,5

Getirilen maglumatlardan görnüşi ýaly, dogabitdi pnewmoniýaly bäbekleriň ortaça agramlarynyň, boýlarynyň görkezijileriniň doglandan soň dörän pnewmoniýa anyklanan bäbekler bilen deňeşdirilende ynanjly pesdigi ýüze çykarylýar. Bu bolsa olaryň arasynda diňe wagtyndan öň doglan we dogabitdi gipotrofiýaly bäbekleriň agdyklyk edýändigini bilen baglanyşyklydyr.

Anyklanan kliniki alamatlaryň toparlar boýunça deňeşdirmesi, dogabitdi pnewmoniýa geçiren bäbeklerde keseliň alamatlarynyň has-da agyr gaýra üzülmeler bilen geçýändigini görkezdi. Ganyň umumy we biohimiki görkezijileriniň bäbekleriň iki toparyndaky görkezijileriniň deňeşdirme seljermesi 4-nji tablisada görkezilýär.

**Keseliň kliniki görnüşine laýyklykda näsaglarda ganyň
umumy we biohimiki barlaglarynyň görkezijileriniň aýratynlyklary**

T/b	Barlanan görkezijiler	Dogabitdi pnewmoniýa	Postnatal pnewmoniýa
1.	Gemoglobin (gr/l)	145,0±14,6	171,3±5,7*
2.	Eritrositler (- x 10 ¹²)	4.1±0,9	5.2±0,5
3.	Trombositler (- x 10 ⁹)	156±17,3	170±10,5
3.	Leýkositler (- x 10 ⁹)	13,9±3,3	11,3±2,1
4.	Neýtrofiller (%)	69,0±5,1	55,0±4,2*
5.	Limfositler (%)	28,0±6,8	39±5,8*
6.	Monositler (%)	2±0,8	4±1,1
7.	Eozinofiller (%)	1±0,5	2±1,0
8.	EÇT (mm/sag)	8,4±2,7	3.1±1,5*
9.	Moçewina (mmol/l)	9,6±3,0	5,1±2,2
10.	Umumy belok (gr/l)	52,6±4,7	57±5,2
11.	Umumy bilirubin (mkmol/l)	123,4±28,4	69,6±30,1*

Tablisadan görnüşi ýaly, iki toparyň bäbeklerinde hem ganyň umumy we biohimiki barlaglarynyň görkezijileriniň kadadan gysarmalary ýüze çykaryldy, ýöne doglandan soň pnewmoniýaly bäbekleriň toparynda olar gaty çuň derejede bolmady.

Netije. Pnewmoniýa geçiren bäbekleriň kliniki barlamhana seljermesi dogabitdi pnewmoniýaly bäbekleriň ejeleriniň anamnezinde ýokary perinatal howp alamatlarynyň (garyşyk gestoz, agyr ekstragenital keseller, uzaga çeken suwsuzlyk döwri, göwrelilik döwründe ÝRWÝ-ni geçirmek, buşluk suwunyň hapa, ysly bolmagy, uzaga çeken suwsuzlyk döwri) ýokary ýyglykda duşýandygyny görkezdi. Dogabitdi pnewmoniýaly bäbeklerde keseliň has agyr kliniki geçişi we ganyň laborator görkezijileriniň üýtgemeleri postnatal pnewmoniýaly bäbekler bilen deňşdirilende has aýdyň ýüze çykýar.

EDEBIÝAT

1. Дементьева Г. М., Рюмина И. И., Кушнерева М. В. Актуальные проблемы пульмонологии новорожденных // Перинатология. Российский вестник перинатологии и педиатрии. – 2021. – №5. – С.14-19.
2. Каганов С. Ю., Вельтищев Ю. Е. Пневмонии у детей – М.: Медицина, 2015. -210с.
3. Самсыгина Г.А., Козлова Л.В. Педиатрия. Национальное руководство. Т. 2. – М.: “ГЕОТАР- Медиа”, 2009.– С. 119-139.
4. Сотникова К.А., Маргенко З.М., Дементьева Т.М. и др. Пневмонии новорожденных и недоношенных детей. Методические рекомендации. – Москва, 2013. –22с.
5. Таточенко В. К. Практическая пульмонология детского возраста. – М. “Медицина”, 2011.- 268 с.
6. Шабалов Н. П. Неонатология. Учебное пособие, 7-ое издание Т. I. - М.: “ГЕОТАР- Медиа”, 2020. – 660 с.

FEATURES OF CONGENITAL AND POSTNATAL PNEUMONIA COURSE IN INFANTS

S. Khadzhieva

Comparative studies were conducted between infants with congenital and postnatal pneumonia in hospital treatment in order to study the negative effects that stimulate the occurrence of the disease and the clinical and laboratory characteristics of the disease. 40 infants were involved in the study: in 20 infants were diagnosed congenital and in 20 wpostnatal pneumonia. In all infants, the obstetric anamnesis of their mothers, indicators of anthropometric measurements of infants, clinical and statistical information, conditions at birth on the Apgar scale, clinical picture of the disease, general and biochemical blood tests, indicators of bacteriological analyzes of sputum were studied separately, and compared in groups. The results of the study showed that in the anamnesis of mothers of infants who had congenital pneumonia, signs of high perinatal risk were critically common and they had a more severe course of the disease.

ОСОБЕННОСТИ ПРОТЕКАНИЯ ВРОЖДЕННОЙ И ПОСТНАТАЛЬНОЙ ПНЕВМОНИИ У МЛАДЕНЦЕВ

С. Хаджыева

Проведены сравнительные исследования между младенцами с врожденной и постнатальной пневмонией на стационарном лечении с целью изучения отрицательных воздействий, стимулирующих возникновение болезни, и клинико-лабораторных особенностей заболевания. К исследованию были привлечены 40 младенцев: у 20-ти младенцев диагностирована врожденная и у 20-ти постнатальная пневмония. У всех заболевших младенцев были изучены по отдельности акушерские анамнезы их матерей, показатели антропометрических измерений младенцев, клинико-статистические сведения, состояния при рождении по шкале Апгара, клиника заболевания, общий и биохимический анализы крови, показатели бактериологических анализов мокроты, и сравнены в группах. Результаты исследования показали, что в анамнезе у матерей младенцев, перенесших врожденную пневмонию, критически часто встречаются признаки высокого перинатального риска и у них отмечалось более тяжелое течение заболевания.

**GASTRODUODENAL GANAKMALARDA HIRURGIK BEJERGINI
SAÝLAMAGYŇ DÜZGÜNLERI**

M. Hojamyradow

Fakultet hirurgiýasy kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Berkarar döwletiň täze eýýamynyň Galkynyşy döwründe ýurdumyzyň raýatlarynyň baş saglygy ugrunda taýsyz tagallalary amala aşyran Hormatly Prezidentimiz Serdar Berdimuhamedowyň ýolbaşçylygynda diýarymyzyň saglygy goraýyş we derman senagaty pudagy bu gün halkara derejesine çykdy. Türkmenistanyň Prezidentiniň “Saglyk” Döwlet maksatnamasynyň rejelenen görnüşi we ony ýerine ýetirmekligiň 2021-2025-nji ýyllar üçin meýilnamasy tassyklanyldy. Ýurdumyzda döwletiň we jemgyýetiň iň gymmatly baýlygy bolan adamyň saglygyny goramak ugrunda giň gerimli işler alnyp barylýar. “Saglyk” Döwlet maksatnamasy esasynda häzirki zaman saglygy goraýyş, anyklaýyş düzümleri, dürli ugurlara ýöriteleşdirilen hassahanalar we şypahanalar toplumlary kemala geldi. Olarda ilata ýokary derejede, häzirki zaman talaplaryna laýyklykda hyzmat edilýär. Bu ulgamyň maddy-enjamlaýyn binýady ýylsaýyn pugtalandyrylýar [1].

Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň baş keseli bu dowamly, ýygy gaýtalanýan kesel bolup durýar. Ol uzaga çekende aşgazan-ičege ulgamyna degişli agzalaryň we goňşy agzalaryň patologik üýtgeşmelerine getirip, jana howp salýan gaýra üzülmeleri döredýär. Aýratyn hem on iki barmak içegäniň başynyň aşgazanasty mazine penetrasiýasy köplenç ýagdaýlarda howply ganakmalar bilen utgaşýar. Penetrirleýji başlar 60-70% ýagdaýlarda ýiti ganakmalar bilen utgaşýar [5].

Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň baş keseli sebäpli ganakmalary anyklamak we hirurgik bejeriş usullaryny saýlamak gaýragoýulmasyz hirurgiýanyň wajyp meseleleriniň biri bolup durýar. Bu meselede ganakmany öz wagtynda anyklamaga esasy orun berilýär. Her näsagda konserwativ we hirurgik bejeriş çärelerini geçirmekde rasional çemeleşmäni saýlamagyň kynlygy, anyklanylyşynda we bejerilişinde gutarnykly aýdyň görkezmeleriň ýoklugy häzire çenli bu ýagdaýda kanagatlanarly netijeleri gazanmaklyga mümkinçilik bermeýär [2]. Şonuň üçin hem baş keseli sebäpli ýüze çykýan ganakmalar gaýragoýulmasyz lukmançylykda hemmetaraplaýyn öwrenmekligi talap edýär. Häzirki döwürde hirurgiýanyň, anesteziologiýanyň we reanimatologiýanyň ýeten sepgitlerine garamazdan, ölümçilik ýokarylygyna galýar, aýratynam hirurgik bejergi alan näsaglarda ortaça ölümçilik 10-12%-e çenli ýetýär.

Ganakmany duruzmagyň aýry-aýry usullarynyň netijeliligini deňeşdirme esasynda baha bermek, her bir geçirilýän operatiw bejergilere bolan görkezmeleri seljermek, gastroduodenal ganakmalar baş keseliniň beýleki gaýra üzülmeleri (penetrasiýa, pilorostenoz, kallýoz başlar) bilen utgaşyp gelende şu günki günde wajyplygyna galýar [2, 4].

Işiň maksady. Gastroduodenal ganakmalaryň kliniki geçiş aýratynlyklaryny öwrenmekden (aýratyn hem baş keseliniň beýleki gaýra üzülmeleri bilen utgaşyp gelende), hirurgik bejergä bolan görkezmeleri esaslandyrmakdan we hirurgik bejeriş usullarynyň netijeliligini gowulandyrmakdan ybaratdyr.

Işiň materiallary we usullary. Myrat Garryýew adyndaky TDLU-nyň fakultet hirurgiýasy kafedrasynda we Gaýragoýulmasyz tiz kömek merkeziniň hirurgiýa bölümlerinde 2014-2022-nji ýyllar aralygynda bejergi alan 93 näsagda baş keseliniň ganakma bilen çylşyrymlaşan görnüşleriniň netijeleri öwrenildi. Olardan erkekler – 77 (82,8%), aýallar – 16 (17,2%) sany bolup, ýaşlary 20-den 70-e çenlidi. Aşgazan içege ýollarynyň ýokarky bölümlerinde ganakma güman edilen näsaglaryň hemmesine mümkin boldugyça fibrogastroduodenoskopiýa barlagyny geçirdik. Munda ganakmanyň sebäbini, ýerleşýän ýerini, başyň ölçeglerini, onuň morfologik aýratynlygy öwrenilip, biopsiýa almak, gerek bolsa ýerli gemostaz geçirmek, piloroduodenal zolagyň ýagdaýyna baha bermek amala aşyryldy we baş keseliniň utgaşyp gelýän beýleki gaýra üzülmeleri ýüze çykaryldy.

Gastroduodenal ganakmalaryň anyklanyşynda aşakdaky soraglary çözmek zerur bolup durýar:

1. Ganakma barmy, ýokmy?
2. Ganakmanyň ýerleşýän ýeri we häsiýeti;
3. Ganakma dowam edýärmí ýa-da durupdyrmy?
4. Eger-de duran bolsa gemostaz durnuklymy?
5. Ýitirilen ganyň göwrümini kesgitlemek;
6. Utgaşyp gelýän keselleriň agyrlygyna baha bermek;
7. Baş keseliniň beýleki gaýraüzülmeleri bilen utgaşyp gelmegini anyklamak.

Ganakmanyň ýagdaýyny anyklamak, ony duruzmak we hirurgik bejergini saýlamak Forrestiň endoskopiki toparlanmasy esasynda amala aşyryldy. Näsaglaryň köp böleginde Forrest II derejeli ganakma ýüze çykaryldy. Olardan 24 näsagda (25,8%) – Forrest II a derejeli, 15 näsagda (16,2%) – Forrest II b derejeli, 19 näsagda (20,5%) bolsa Forrest II c derejeli ganakma ýüze çykaryldy. Galan 35 näsagda (37,5%) – Forrest III derejeli ganakma ýüze çykaryldy. Forrest II derejeli topara degişli näsaglar esasy ünsi çekýärler. Ganakma aşgazanyň we 12 barmak içegäniň umumy we ýerli gan aýlanyşynyň çuň bozulmagyna getirýär.

Edebiýat çeşmeleriniň berýän maglumatlaryna görä, gastroduodenal ganakmaly näsaglaryň 63%-i ganakma başlandan 12 sagat geçenden soň hassahana ýerleşdirilýär. Onuň sebäbi näsaglaryň giç ýüz tutmaklary, ganakmanyň ýüze çykyş aýratynlyklary, şonuň ýaly hem hassahana getirilýänçä anyklaýyş we bejeriş çäreleri geçirilende goýberilýän ýalňyşlyklar bilen esaslandyrylýar [2].

Soňky 20 ýylyň dowamynda gaýragoýulmasyz endoskopijiýa barlagynyň geçirilmegi anyklaýyşyň netijeli usuly boldy. Dowam edýän ganakmalarda endoskopiki barlagyň geçirilmegi näsaglaryň 98%-inde gowy netije berýär.

Gastroduodenal ganakmalar başlanandan 24 sagat geçenden soň, operasiýadan öňki döwürde näsaglaryň 65%-inde keseliň kesgidi dogry goýulýar. Endoskopiýanyň maglumatlary gastroduodenal ganakmalaryň howplulyk derejesini, gemostazyň durnuklylygyny we şonuň ýaly hem gaýragoýulmasyz geçirilýän operasiýalara bolan görkezmeleriň ölçeglerini kesgitleýär [3].

Biziň pikirimizçe, ýara baş sebäpli gastroduodenal ganakmalar gemotransfuziýany talap edýän bolsa, ganakma duran hem bolsa gaýragoýulmasyz operasiýa geçirmeli. Agyr ganakmany döreden damarda berk bolmadyk trombemele gelýär, bu bolsa islendik wagt ganakmanyň gaýtalanmagyna getirip bilýär. Şonuň üçin operasiýany geçirmek üçin iň amatly pursat gastroduodenal ganakma başlanynda ilkinji sagatlary diýip hasaplaýarys. Biziň pikirimizçe, ganaýan damary tikip, operasiýany gutarmak, aýratyn hem çuň ýerleşen, diametri uly, kallýoz başlarda maksada laýyk hasap edilmeýär.

Edebiýat çeşmeleriniň berýän maglumatlaryna görä, üstünlikli endoskopiki gemostaz geçirilen näsaglaryň 20%-inde ganakmanyň gaýtalanmagy bolýar. Şonuň üçin hem gastroduodenal ganakmalar Forrest boýunça derejesine baglylykda 2-24 sagadyň dowamynda 1-nji barlagdan soň, ganakmanyň gaýtalanmagyny we goşmaça bejeriş çärelerini geçirmek üçin gaýtadan endoskopiki barlag geçirmelidir [3,5].

Umuman, ganakmanyň iň bir howply döwri ilkinji 72 sagady hasaplanýar. Gastroduodenal ganakmalarda bejeriş endoskopiýa örän ýokary netijeleri gazanmaga mümkinçilik berýär: näsaglaryň köp bölegine wagtlaýyn gemostaz edilip, olary gaýragoýulmasyz operatiw bejergilere (eger-de görkezme bar bolsa) maksadalaýyk taýýarlamaga mümkinçilik döredýär. Geçirilýän medikamentoz bejergi bolsa başdan ganakmanyň gaýtalanmazlygynyň öňüni almaga we operasiýany amatly şertlerde geçirmäge mümkinçilik berýär.

On iki barmak içegäniň penetrirleýji baş keseliniň ganakma bilen çylşyrymlaşmagy aýratyn hirurgik çemeleşmäni talap edýär, sebäbi konserwativ geçirilen bejerginiň netijesizligi sebäpli, başyň güýçli ganaýan wagty mejburi ýagdaýda operasiýa geçirmeli bolýar. On iki barmak içegäniň penetrirleýji baş keseli ganakma bilen gaýra üzülip gelende aşgazanyň rezeksiýasy – ganaýan baş bilen kesilip aýrylmagy (eger-de mümkinçilik bolsa) has oňalydyr. Ýöne bu meselede gyssagly şertlerde on iki barmak içege bagyr baglaýjysyna girýän elementleriň zeperlenme howpuny döredýär. Sebäbi patologik hadysanyň goňşy agzalara has çuň penetrirlenmegi bolup geçýär. Şonuň üçin hem bu şertlerde operasiýanyň göwrümi sütünleýin wagotomiýa bilen bilelikde ganaýan başy tikmek we piloroplastikanyň amatly görnüşini ulanmak bilen çäklenmeli. Hirurgik bejergi geçirilen näsaglaryň 12-sinde (12,9%) kallýoz başyň has güýçli ganaýanlygy sebäpli, gaýragoýulmasyz ýagdaýda operasiýa geçirildi. Bulara duodenotomiýa, kallýoz başyň ganaýan damaryny tikmek operasiýasy amala aşyryldy. Ýiti ganakmaly 40 (43,0%) näsagda ganakma duruzylyp, gemodinamiki görkezijileri kadalaşandan soň olaryň hemmesine aşgazanyň 2/3 böleginiň Bilrot-II usuly boýunça rezeksiýasy, Gofmeýster-Finstereriň özgerdilen usuly bilen gastroenteroanastomoz edildi. Şol sanda 2 näsagda ganaýan kallýoz başyň bagyr-on iki barmak içege baglaýjysyna, öt ýollaryna ýaýran penetrasiýasy sebäpli ganaýan başy tikmek we ýokarrakdan

aşgazanyň rezeksiýasyny geçirmek usuly ulanyldy. Käbir näsaglaryň ýagdaýy juda agyr bolup, gaýragoýulmasyz operasiýa geçirmek mümkinçiligi ýok bolanda, fibrogastroduodenoskopiýa yzygiderli geçirildi we endoskopiki ýerli bejergi gemostaz bilen utgaşdyryldy. Ýiti gastroduodenal ganakmalarda bejeriş endoskopiyasy ýokary netijelilige eýe bolýar we wagtlaýyn gemostazy geçirmäge mümkinçilik döredýär [4,6]. Näsaglaryň köp böleginde tizleşdirilip geçirilýän operasiýalara görkezme bar bolsa, olary maksadalaýyk taýynlamaklyga mümkinçilik berýär. Şol bir wagtda medikamentoz bejerginiň geçirilmegi ganakmanyň gaýtalanmagynyň önüni alýar we operasiýanyň has meýilleşdirilen ýagdaýda geçirilmekligine ýardam edýär. Käbir näsaglaryň ýagdaýynyň juda agyrlygy sebäpli, radikal operasiýa geçirmek mümkinçiligi juda howply bolan ýagdaýlarda bejeriş endoskopiyasy ýeke-täk ýola goýlan usul diýlip hasap edilýär [6]. Endoskopiki gemostazyň tehniki taýdan ýeňilligini, zyýansyzdygyny we elýeterlidigini göz önünde tutup, mono- we biaktiw diatermokoagulyasiýa, termokauterizasiýa, adrenaliniň erginini goýbermek, endoklipirmek usullary ulanyldy. Baş keseliniň gastroduodenal ganakma bilen gaýra üzülen görnüşinde 21 (22,6%) näsagda endoskopiki gemostaz usuly ulanyldy. 2 näsagda endoskopiki gemostazdan soň kallýoz başyň güýçli ganakmasynyň gaýtalanandygy sebäpli, operasiýa laparotomiýa, duodenotomiýa, ganayan başy tikmek we gastroenteroanastomoz goýuldy. Näsaglaryň galan 20-sinde (21,5%) toplumlaýyn konserwatiw çäreleri bilen ganakma duruzyldy.

Netijeler. Ýara baş keselinde her näsagda ýüze çykarylan ganakmanyň sebäbine, aýratynlygyna baglylykda ilkinji nobatda hususy çemeleşmek arkaly endoskopiki gemostazy geçirmek maksada laýykdyr. Ganakma bilen gaýra üzülen penetrirleýji duodenal başlarda hem-de uly möçberli başyň bolmagynda aşgazanyň rezeksiýasy ýeke-täk netijeli bejeriş usuly bolup galýar. Baş keseli sebäpli dowam edýän ganakmalarda, şonuň ýaly-da ganakmanyň gaýtalama howpy bar bolsa, ganakma duruzylan ýagdaýynda hem gaýragoýulmasyz ýagdaýda operasiýany geçirmeklik maksada laýyk hasaplanylýar.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow.* Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – A.: Türkmen döwlet neşirvat gullugy, 2007. – 96 s.

2. *Алиев С.А., Хадырова Н.М.* Выбор метода рациональной хирургической тактики при нестабильном гемостазе у больных с острым гастродуоденальным кровотечением язвенной этиологии // Хирургия. Ж. им. Н.И. Пирогова. – 2010. - №2. – С. 30-37.

3. *Ермолов А.С., Тетерин Ю.С., Пунчик Т.П.* Комбинированный эндоскопический гемостаз при язвенном гастродуоденальном кровотечении // Хирургия. Журнал им. Н.И. Пирогова. – 2014. – № 2. – С. 4-7.

4. *Зайцев Б.Г., Велигоцкий Н.Н.* Расширенная пилородуоденопластика в хирургическом лечении кровоточащих и стенозирующих язв двенадцатиперстной кишки // Хирургия. – 1995. - №2. – С. 34-36.

5. *Курыгин А.А., Скрябин О.Н., Стойко Ю.М.* Диагностика, профилактика и лечение острых гастродуоденальных язв у хирургических больных // ConsiliumMedicum. – 2004. – № 4. – С. 16-49.

6. *Skok P., Krizman L., Skok M.* Argon plasma coagulation versus injection sclerotherapy in peptic ulcer hemorrhage –a prospective, controlled study // *Hepato-GAstroenterol.* – 2004. - Vol 51. – P. 165-170.

CHOICE OF SURGICAL TREATMENT FOR BLEEDING FROM GASTRODUODENAL ULCERS

M. Hojamyradov

The work is based on a clinical analysis of the results of the surveyed 93 patients with ulcerative gastroduodenal bleeding, who were treated in the surgical department of the Emergency Center at the Department of Faculty Surgery with a course of urology and the surgical department. Of these, 16 (17.2%) women and 77 (82.8%) men aged 20 to 70 years. In 12 patients, against the background of repeated profuse bleeding, duodenotomy was urgently performed, stitching the bleeding vessel of the callous ulcer. 40 patients with acute bleeding were operated on after stopping bleeding and improving hemodynamic parameters. All of them underwent resection of the stomach according to Billroth-P, including 2 patients on exclusion. Therapeutic endoscopy may be the only justified method of treatment in a group of patients with an extremely high operational risk, when emergency surgery is not possible.

ВЫБОР ХИРУРГИЧЕСКОГО ЛЕЧЕНИЯ ПРИ КРОВОТЕЧЕНИЯХ ИЗ ГАСТРОДУОДЕНАЛЬНЫХ ЯЗВ

М. Ходжамырадов

В основу работы положен клинический анализ результатов обследованных больных (93) по поводу язвенного гастродуоденального кровотечения, находившихся на лечении в хирургическом отделении Центра неотложной скорой помощи на базе кафедры факультетской хирургии с курсом урологии. Из них 16 (17,2%) женщин и 77 (82,8%) мужчин в возрасте от 20 до 70 лет. У 12 больных на фоне повторного профузного кровотечения произведена в экстренном порядке дуоденотомия, прошивание кровотока сосуда каллезной язвы. 40 больных с острым кровотечением были оперированы после остановки кровотечения и улучшения гемодинамических показателей. Всем им выполнена резекция желудка по Бильрот-II, в том числе на выключение 2 больным. Лечебная эндоскопия может явиться единственным оправданным методом лечения у группы больных с предельно высоким операционным риском, когда выполнение неотложной операции невозможно.

ÝAŞLARDA WE ULULARDA KELLE BEÝNI GAN AÝALANYŞYGynyň ÝITI BOZULMASYNYň AÝRATYNLYKLARYNYň SELJERMESI

K. Muhammetgeldiýew

Nerw keselleri we neýrohrurgiýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasy ykdysady taýdan ösüp barýan ýurtlar bilen bir hatarda ösen ýurtlarda hem wajyp meseleleriň biri bolmagyna galýar. Bu bolsa keseliň miokardyň ýiti infarktyndan soňra ölümçilik boýunça ikinji ýerde durýanlygy bilen düşündirilýär. Işe ukyply ilatyň arasynda maýyplygyň sebäbi hökmünde bu kesel birinji orny eýeleýär. Işe ukyplylygyň durnukly ýitirmegi bolsa öz gezeginde diňe maşgalanyň içinde däl-de, eýsem umumy jemgyýetiň arasynda uly mesele bolup durýar [4].

Kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasy öz düzümi boýunça ýiti gipertoniki ensefalopatiýalar (ÝGE) tranzitor işemiki hüjümlere (TIH), kiçi işemiki insultlara (KII), işemiki infarktlara (II), garyşyk insultlara (GI) we kelle beýniň gan öýmelerine (GÖ) bölünýär. Kelle beýni infarktlaryň we işemiki insultlaryň kelle beýni gan öý melerine bolan gatnaşygy dürli ýutlarda 1:2,3-den – 1:5-e çenli aralygynda bolup, hatda 1:7-ä çenli barýar. Bu görkeziji ilkinji nobatda arterial gipertoniýanyň üznüksiz gözegçiligine bagly bolýar we degişli gözegçilik geçirilmedik ýagdaýynda arterial gan basyşynyň ýokarlanmagy kelle beýnä gan öýmeginiň esasy sebäbi bolup durýar. Şol sebäpden hem, arterial gan basyşyna geçirilen degişli gözegçilik netijesinde kelle beýnä gan öýmeleriň azalmagyny gazanyp bolýar. İşemiki insulyň köpelmegi ilatyň ömrüniň dowamlylygynyň ýylsaýyn artmagyna bagly. 2000-nji ýylda geçirilen barlaglaryň esasynda kelle beýni infarktynyň we işemiki insulyň kelle beýni gan öýmegine bolan gatnaşygy 1:2,7-ä deň boldy [1]. Häzirki geçirilen barlagymyzda bu görkeziji 1:5 deň.

İšemiki insult etiopatogenetiki görnüşleri boýunça (TOAST, Adams 1992ý) aterotrombiki, kardioemboliki, lakunar, seýrek duş gelýän görnüşlerine (gemorealogiki, gemodinamiki, antifosfolipid sindromy, gipergomosisteinemiýa w.ş.m) we kriptogen görnüşlerine bölünýär [6].

Häzirki wagtda kriptogen insultlaryň anyklaýyş kriteriýalarynda düýpli üýtgeşmeler girizildi. Kriptogen görnüşine insulyň sebäbi anyklanylmadyk ýagdaýlary degişli bolup, häzirki wagta çenli bu görkeziji 7%-12% - e barabardyr. Häzirki wagtda bu görnüşüň hataryna näsagda süýjüli diabetiň, aterosklerozyň, arterial gipertoniýanyň bolmagy, şeýle hem görkezilen sebäpleriň hiç biri anyk keseliň ýüze çykmagyna getirenliginiň anyklanylmadyk ýagdaýlaryny hem

goşdular. Şeýlelik bilen, kriptogen insultlaryň görerimi ähli işemiki insultlaryň arasynda 25%-35% - e çenli ýokarlandy [2].

Häzirki wagtda ýaşlaryň (45 ýaş çenli) arasynda insultlaryň sanynyň artmagy belenilýär. Ýurdumyzda häzirki wagta çenli ýaşlaryň arasynda kelle beýniň gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasynyň geçiş aýratynlyklarynyň seljermesi geçirilenok. Şol sebäpden hem şu mesele çendenaşa wajyp bolup durýar.

Işiň maksady. Ýaşlarda we uly ýaşly näsaglarda kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasynyň geçişiniň düzüm aýratynlyklarynyň seljermesini geçirmek. Seljermäniň netijesinde anyklanylýan görkezijilere esaslanyp, ýaş baglylykda keseliň geçiş aýratynlyklaryny we kanunalaýyklygyny ýüze çykarmak.

Işiň materiallary we usullary. Ylmy barlag Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň S.A.Nyýazow adyndaky Bejeriş-maslahat beriş merkeziniň Newrologiýa bölümünde geçirildi. Geçirilen barlaga 2019-njy ýylda kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasyny geçiren näsaglar alyndy. Her näsaga düzümde klinika-diagnostiki muglumatlary saklaýan şahsy seljerme kartasy ýazyldy. Ähli näsaglara Eho-Kg, EKG, Doppler BSA, MRT barlaglary geçirildi.

Barlagyň netijeleri. Kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmasyny geçiren näsaglaryň sany 1252- den ybarat boldy. Olardan 135 sanysy ýaş näsaglar (10,78%).

Aşakdaky tablisada näsaglaryň ýaş we jyns aýratynlyklarynyň seljermesi görkezilen

1-nji tablisa

Ýaşlarda we kontrol toparda KBGAÝB-nyň ýaş aýratynlyklary boýunça ýüze çykyş ýyglygy

Näsaglaryň ýaşı	Näsaglaryň umumy sany	Erkekler	Aýallar
Uly ýaşly näsaglar			
45 – 55 ýaş	245	131 (53,5%)	114 (46,5%)
56 – 65 ýaş	475	269 (56,6%)	206 (43,4%)
66 – 75 ýaş	289	130 (44,9%)	159 (55,1%)
76 – 85 ýaş	108	36 (33,3%)	72 (66,7%)
Jemi	1117	566 (50,7%)	551 (49,3%)
Ýaş näsaglar			
15 – 19 ýaş.	4	4 (100%)	0 (0%)
20 – 29 ýaş	15	11 (73,3%)	4 (26,7%)
30 – 39 ýaş	57	32 (56,1%)	25 (43,9%)
40 – 44 ýaş	59	31 (52,5%)	28 (47,5%)
Jemi	135	78 (57,7%)	57 (42,3%)

Tablisadan görnüşi ýaly, kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmalary uly ýaşly näsaglarda erkekleriň we aýallaryň arasynda deň derejede duş gelse-de, ýaş

näsaglaryň arasynda aýallara garanyňda erkeklerde ýygy duş gelyänligini bellemek bolar.

Kelle beýni gan aýlanyşygyň ýiti bozulmasynyň düzüm aýratynlyklary aşakdaky tablisada görkezilen.

2-nji tablisa

Ýaşlarda we ulularda KBGAÝB – nyň düzüm aýratynlyklary boýunça duş geliş ýygylgy

KBGAÝB-nyň görnüşleri	Ýaş näsaglar			Uly ýaşly näsaglar		
	umumy sany	erkekler	aýallar	umumy sany	erkekler	aýallar
ÝGE	23	8 (34,7%)	15 (65,2%)	232	94 (40,5%)	138 (59,4%)
TIH	14	7 (50%)	7 (50%)	50	14 (28%)	36 (72%)
KII	0	0 (0%)	0 (0%)	7	1 (14,2%)	6 (85,8%)
GI	3	3 (100%)	0 (0%)	20	13 (65%)	7 (35%)
GÖ	31	21 (66,7%)	10 (32,3%)	121	73 (60,3%)	48 (39,7%)
II	64	40 (62,5%)	24 (37,5%)	687	370 (53,8%)	317 (46,2%)

Barlag geçirilýän toparlaryň arasynda işemiki insultyň we gan öýmeleriniň sanynyň gatnaşygyň tapawudy aýdyň ýüze çykýar. Ýaş näsaglaryň toparynda bu görkeziji 1:2,5 deň, uly ýaşly näsaglaryň toparynda bolsa 1:5,7 deň. Bu görkezejiler kelle beýniniň gan öýmeleriniň işemiki insullara garanyňda has ýygy duş gelyändigine şaýatlyk edýär.

Ýaşlarda we ulularda işemiki insultyň etiopatogenetiki görnüşleriniň ýüze çykyş aýratynlyklary 3-nji tablisada görkezilýär.

3-nji tablisa

Ýaşlarda we ulularda KBGAÝB – nyň etiopatogenetiki görnüşleri boýunça duş geliş ýygylgy

KBGAÝB-nyň etiopatogenetiki görnüşleri	Ýaş näsaglar			Uly ýaşly näsaglar		
	umumy sany	erkekler	aýallar	umumy sany	erkekler	aýallar
Aterotrombotiki	15	9 (60%)	6 (40%)	253	134 (52,9%)	119 (47,1%)
Kardioemboliki	2	2 (100%)	0 (0%)	155	73 (47%)	82 (53%)
Lakunar	28	17 (60,7%)	11 (39,3%)	204	121 (59,3%)	83 (40,7%)
Kriptogen	19	12 (63,1%)	7 (36,8%)	78	41 (52,5%)	37 (47,5%)

Tablisada görkezilişi ýaly, işemiki insult geçiren ýaşlaryň arasynda kriptogen görnüşi 19 adamdan (29.6%) ybarat boldy. Uly ýaşly näsaglaryň arasynda bu görkeziji 78 adamdan (11,3%) ybarat boldy. Ýokarda bellenişli geçilişi ýaly, ýaşlarda bu görkezijiniň ýokary bolmagy keseliň ýüze çykmagynyň sebäbi anyklanylmadyk ýagdaýynda ýa-da sebäpleriň birnäçe bolup, haýsy biriniň anyk keseliň ýüze çykmagyna getirenligi anyklap bolmadyk ýagdaýlary bilen baglanyşykly. Şeýlelik bilen, ýaşlarda kriptogen insultlar uly ýaşly näsaglara garanynda 3 essä golaý ýygý duş gelýär. Ýaşlarda anyklamasy kyn bolan işemiki insulutyň seýrek duş gelýän görnüşleriniň (antifosfolipid sindromy, gipergomositosemiýa, lagtalanma faktorlarynyň bozulmagynyň esasynda ýüze çykýan trombofiliýa, ýüregiň garmyrygara germewiniň doly ösmezligi) ýygý duş gelýändigini aýratyn belläp geçmek gerek.

Netijeler. Ýaşlarda we uly ýaşly näsaglarda ýüze çykýan kelle beýni gan aýlanyşygynyň ýiti bozulmalarynyň düzümi aýdyň tapawutlanýar. Işemiki insulutyň we kelle beýnä gan öýmäniň aragatnaşygy ýaşlarda 1:2,5 deň, uly ýaşly näsaglarda 1:5,7 deň. Bu bolsa ýaşlarda arterial gan basyşyna hökmany suratda berk gözegçilik geçirilmelidigini we wagtynda bejeriş çärelerine başlamalydygyny görkezýär [5].

Kriptogen işemiki insuluty ýaşlarda 3 essä golaý ýygý duş gelýär. Onuň duş gelýş ýygýlygyny azaltmak maksady bilen işemiki insulutyň seýrek duş gelýän görnüşleriniň anyklanyýuş çärelerini işjeň alyp barmagyň ýerliklidigini bellemek bolar.

EDEBIÝAT

1. *Верещагин Н.В., Пиралова М.А., Суслина З.А.* Инсульт. – М.,Интермедика , 2000 – 208 с.
2. *Пирадов М.А., Максимова М.Ю., Танашиян М.М.* Инсульт пошаговая инструкция – М.: ”ГЭОТАР-Медиа” 2019. – С 65-71.
3. *Feign V.L., Norrving B.* A new paradigm for primary prevention strategy in people with elevated risk of stroke // *Int. J. Stroke.* – 2014. – Vol 9. № 5. – P 624-626.
4. *Juttler E., Unterberg A., Woitzik J., Bösel J.* DESTINY II. Investigators Hemispherectomy in older patients with extensive middle-cerebral-artery stroke // *N. Engl. J. Med.* – 2014. – Vol 370. - P 1091-1100.
5. *Langhorne P., Fearon P., Ronning O.M., Kaste M.,* Stroke Unit Trialists. Collaboration. Stroke unit care benefits patients with intracerebral hemorrhage: Systematic Review and Metaanalysis // *Stroke.* 2013. – Vol 44. №11 – P 344-349
6. *Mendis S.* The contribution of the Framingham Heart Study to prevention of Cardiovascular disease: a global perspective // *Prog. Cardiovasc. Dis.* – 2010. – Vol 53. – P 10-14.

ANALYSIS OF ACUTE CEREBRAL CIRCULATION DISORDERS IN YOUNG AND ADULTS

K. Mukhammetgeldiev

Seasonal and comparative studies were conducted among older and younger patients in order to determine the characteristics of the course of acute cerebrovascular

accident. The study involved 1252 patients with acute cerebrovascular accident. The youth group included 135 patients aged 15 to 45 years (10.78%). All patients participating in the study underwent laboratory and instrumental studies (ECG, ultrasound, Echo-CG, CT or MRI of the brain). In both groups, structural features of acute cerebrovascular accident and etiopathogenetic features of stroke were revealed. It was revealed that cerebral hemorrhage occurs more often in young patients than in older patients.

АНАЛИЗ ОСТРЫХ НАРУШЕНИЙ МОЗГОВОГО КРОВООБРАЩЕНИЯ У МОЛОДЫХ И ВЗРОСЛЫХ

К. Мухамметгельдиев

Были проведены сезонные и сравнительные исследования среди пациентов старшего и молодого возраста с целью определения особенностей течения острого нарушения мозгового кровообращения. В исследовании приняли участие 1252 больных с острым нарушением мозгового кровообращения. В молодежную группу вошли 135 больных в возрасте от 15 до 45 лет (10,78%). Всем больным, участвовавшим в исследовании, были проведены лабораторные и инструментальные исследования (ЭКГ, УЗИ, Эхо-КГ, КТ или МРТ головного мозга). В обеих группах выявлены структурные особенности острого нарушения мозгового кровообращения и этиопатогенетические особенности инсульта. Выявлено, что кровоизлияние в мозг часто встречается у молодых больных, чаще чем у больных старшего возраста.

**DOWAMLY MIOKARDITLI NÄSAGLARDA GISIŇ DESSEJIGINIŇ
ÇEP AÝAJYGynyň BÖWETLENMESI BILEN GEÇÝÄN
ÝÜREK ÝETMEZÇILIGI**

A. Nazarow

Harby meýdan terapiýasy kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Ýürek-damar keselleri ilatyň ir ölümçiliginiň we maýyplygynyň has ýgy sebäpleriniň biri bolup durýar. Şolaryň arasynda miokardyň gaýnaglama keselleri aýratyn hem wajyp bolup, sebäbini anyklamak we bejeriş usullaryny barlamak nukdaýnazaryndan iň kyn meseleleriň biri bolup durýar. Munuň sebäbi miokardyň koronarogen däl keselleriniň we ýaşlarda dowamly ýokanç keselleriniň ýgylygynyň artmagy bilen şertlenendir. Olaryň giç anyklanylmagy miokardyň dowamly gaýnaglama keselleriniň, ýürek ritminiň bozulmalarynyň ösmegine we dowamly ýürek ýetmezçiliginiň (ÝÝ) döremegine getirýär. Dowamly ýokançlarda ýürek myşsasyň gaýnaglama keselleriniň ýüze çykmagyny we ösüşini düşündirýän umumy konsepsiýa ýok, bu bolsa bejeriş usulyýetini saýlap almagy kynlaşdyrýar [4,6].

Şeýle-de bolsa dowamly miokardit “gaýnaglama kardiomiopatiýalar” diýlip atlandyrylýan keseller toparynda esasy patologiýa bolup durýar. Soňky çap edilen işler miokardyň dowamly gaýnaglama zeperlenmesiniň ýaşlarda ýürek keselleriniň ýgylygynyň ýokarlanmagynyň esasy patogenetiki mehanizmidigini subut edýär. Soňky ýyllarda dowamly miokarditiň (DM) etiologiýasyna aýratyn üns berilýär, sebäbi näsagy mundan beýläk-de alyp barmak we bejeriş çäreleriniň üstünlik gazanmagy esasan keseliň sebäbiniň anyklanylyşyna baglydyr [2].

Ýürek geçirijiliginiň bozulmalary dowamly ýürek ýetmezçiliginiň (DÝÝ) ýgy we çynlakaý meseleleriniň biridir. Dürli görmüşli garynjyk içki geçirijiligiň bozulmalaryň ÝÝ-niň geçişine we netijelerine täsiri birnäçe barlaglarda öwrenildi we dürli awtorlaryň pikirine görä, ol näsaglaryň 10-37%-inde ýüze çykýar. Bu ýagdaýda atriowentrikulýar böwetlenmä has uly üns berilýär, amaly taýdan bolsa Gisiň dessejiginiň çep aýajygynyň doly böwetlenmesine, şeýle hem ÝÝ-niň agyrlygy, ýüregiň ýygryjlyk we diastoliki funksiýalarynyň bozulmagy bilen garynjyk içki geçirijiliginiň bozulmasynyň arasyndaky özara baglanyşyga doly üns berilmeyär. Käbir awtorlaryň pikirine görä, Gisiň çep aýajygynyň böwetlenmesi (GDÇAB) ÝÝ bolan näsaglarda ölümiň aýratyn çaklama alamaty bolup durýar. Maglumatlaryň has jikme-jik seljerilmegi ölüm derejesiniň ýokary bolmagynyň GDÇAB-yň bolmagy bilen däl-de, eýsem miokardyň agyr kliniki ýagdaýy bilen baglanyşklydygyny görkezdi. DM-li näsaglarda dürli geçirijilik bozulmalarynyň

köplenç ýüze çykýandygyny göz önünde tutup, GDÇAB-y bolan näsaglarda ÝÝ-niň geçiş aýratynlyklaryny seljermek uly ähmiýete eýedir [1,3,5].

Işiň maksady. Dowamly miokarditli näsaglarda Gisiň dessejiginiň çep aýajygynyň böwetlenmesi bilen utgaşýan ÝÝ-niň geçiş aýratynlyklaryny öwrenmek.

Işiň materiallary we usullary. ÝÝ-niň alamatlary bolan 51 näsag (ortaça $34,2 \pm 1,4$ ýaş) 32 erkek we 19 aýal biziň gözegçiligimizde boldy. Olardan esasy topary (I topar) GDÇAB-y bolan ÝÝ-li 21 näsag (ortaça ýaş - $36,7 \pm 1,1$ ýaş), 18 erkek we 3 aýal näsaglaryň esasy barlag toparyny düzdi. Deňeşdirme topary (II topar) ýürek geçirijiliginiň bozulmasy bolmadyk ÝÝ-li 30 näsagdan (ortaça $32,5 \pm 1,0$ ýaş), 14 erkekden we 16 aýaldan ybarat boldy. I topar ÝÝ-niň funksional synplaryna görä, ýagny I FS-li 6 näsag, II FS-li 9 näsag we III FS-li 6 näsagdan ybarat boldy. II topar bolsa I FS-li 10 näsagda, II FS-li 13 näsagdan we III FS-li 8 näsagdan ybarat boldy. Has agyr ÝÝ-li (IV synp) näsaglar barlaglara alynmady. (Näsaglaryň hemmesiniň arzalaryna baha berildi we fizikal we barlaghana-enjamlaýyn barlag maglumatlary hasaba alyndy. Kesel kesgidini anyklamak BSGG-niň tassyklan usulyýetine laýyklykda alnyp barylady. Ähli näsaglara EKG we ultrases barlagy, Doppler ehokardiografiýa barlagy geçirildi, ýüregiň ultrases barlagy M-düzgüninde “Aloha SSd – 2000” reňkli anyklaýjy skanerinde, çep tarapdan 3,5 MGs impuls datçigi bilen geçirildi we ýüregiň gemodinamikanyň esasy görkezijileri: soňky diastoliki ölçeg (SDÖ), soňky sistoliki ölçeg (SSÖ), çep ýüregöňi (ÇÝÖ), çep ýürek öňüniň göwrüm indeksi (ÇÝÖGI), soňky diastoliki göwrüm (SDG), soňky sistoliki göwrüm (SSG), soňky distoliki göwrüm indeksi (SDGI), soňky sistoliki göwrüm indeksi (SSGI), garynjygara germewi (GAG), çep garynjygyň yzky diwary (ÇGYD), çep garynjygyň sistoliki ölçegi ritm wagtynda (ÇG sis Ö rt.st.mm.), zyňyş fraksiýasy (ZF) seljerildi.

Barlagyň netijeleri: ÝÝ-niň kliniki agyrlygy W.Ýu.Mareýewiň [3] modifisirlän kliniki ýagdaýynyň bahalandyrylyş şkalasyna laýyklykda obýektiw taýdan kesgitlenildi. Bahalandyrylmagyň netijeleri 1-nji tablisada görkezildi.

1-nji tablisa

M.Ýu. Mareýewiň şkalasy boýunça dowamly miokarditli näsaglaryň kliniki ýagdaýlarynyň bahalandyrylyşy

ÝÝ-niň FS-i	I3		II		III	
	II topar	I topar	II topar	I topar	II topar	I topar
Kliniki ýagdaýy bahalandyrmaklygyň şkalasy	3,9±0,1	3,6±0,3	4,7±1,6	4,1±1,9	6,7±0,5	6,0±0,4
P	P>0,05		P>0,05		P>0,05	

Tablisadan görnüşi ýaly, GDÇAB bilen utgaşyklykda dürli ÝÝ-si bolan näsaglarda kliniki şertlere baha bermegiň şkalasynda umumy bal ýokary boldy, ýöne GDÇAB-y ýok näsaglar bilen deňeşdirilende ygtybarly tapawutlanmady.

Şeýlelikde, fiziki agramlyklara çydamlylygy seljermekde, GDÇAB-y bolan ÝÝ-li näsaglaryň fiziki agramy göteribilijiliginiň GDÇAB-syz ÝÝ-li näsaglaryňkydan tapawudy ýüze çykarylmany.

Minnesota soragnamasy boýunça ýaşaýşyň hilini bahalandyrmak näsaglaryň alan ballarynyň jemi bilen kesgitlenildi we ÝÝ-niň derejesine görä FS-iň agyrllygy bilen deňeşdirildi. Barlag toparlaryndaky maglumatlar deňeşdirilende, GDÇAB-ly we has agyr ÝÝ-li näsaglarda ýaşaýş hiliniň has ýaramazlygynyň ýüze çykýandygy ($P > 0.05$) anyklanyldy.

Agyr ÝÝ-de alnan maglumatlara görä, näsaglaryň ýagdaýlarynyň ýygy ýaramazlaşmagy GDÇAB bilen şertlenendir, olar hassahana ýygy ýerleşdirilýärler ýa-da ambulator bejergä ýygy ýüz tutýarlar, GDÇAB bolmadyk näsaglar çalt kompensirlenýär. Miokardyň gurluş we funksional ýagdaýy ÝÝ-li näsaglaryň durmuş derejesini kesgitleýän köp ugurly taraplara täsir edýär. 2-nji tablisada näsaglaryň iki toparynda Eho-KG boýunça ýüregiçki gemodinamikanyň görkezijileri görkezilýär.

2-nji tablisada

ÝÝ bolan miokarditli näsaglarda ýüregiçki gemodinamikanyň görkezijileri

Görkezijiler	I topar	II topar
	GDÇAB-y bolan näsaglar	GDÇAB-syz näsaglar
SDÖ, mm	6,8±0,6	5,8±0,5*
SSÖ, mm	4,7±0,5	3,9±0,7*
ÇÝÖ, mm	4,5±1,3	4,3±0,9
ÇÝÖGI, ml/m ²	33±5,2	33,0±6,1
SDG, ml	193±9,0	138±11,9*
SSG, ml	120±6,9	69±9,0*
SDGI, ml/m ²	107±11,3	75,9±10,8*
SSGI, ml/m ²	63,5±10,2	39,3±9,8
GAG, mm	0,9±0,04	1,0±0,04
ÇGYD, mm	1,0±0,02	1,1±0,03
ÇG sis. Ö rt. st.mm.	35±2,4	31,8±1,9
ZF %	38±3,2	54±4,1

Bellik: * - $P < 0,05$ I we II toparlaryň arasynda ygtybarly aratapawut.

Tablisadan görnüşi ýaly, iki toparyň näsaglarynyň ýüregiçki gemodinamiki görkezijileri deňeşdirilende, ÇGAB-y bolan näsaglarda SDÖ-niň, SSÖ-niň, SDG-niň, SSG-niň, SDGI-niň, SSGI-niň görkezijileri ÇGAB-y bolmadyk näsaglaryň görkezijisinde ygtybarly ýokarydygy ýüze çykaryldy, ýöne beýleki görkezijiler iki toparda biri-birinden aýdyň tapawutlanmadylar.

Aşakdaky tablisada ÝÝ-niň FS-leriniň dürli derejelerinde iki toparyň näsaglarynda Eho-KG barlagynyň netijelerine laýyklykda ýüregiň morfofunksional görkezijileri görkezilýär.

ÝÝ-niň dürli derejeleri bolan näsaglarda miokardyň gurluş we funksional ýagdaýynyň maglumat görkezijileri (M ± m)

ÝÝ-niň I FS-i

Görkezijileri	1 topar	2 topar
GAG mm	42,6±1,3	44,5±1,1
ÇGSDÖ ml	113,5±14,2	113±15,2
SSÖ mm	40,0±3,1	46,8±2,9
SDÖ mm	58,3±3,5	63,0±3,0
ÇGSSG ml	52,3±7,9	42,7±5,3
ÇGYD mm	10,1±1,0	9,7±0,8
GAG MM	0,9±1,2	0,9±0,5
SG ZF (%)	56,3±2,9	56,1±1,3
ÇG ZF (%)	65,03±3,32	66,23±1,23

ÝÝ-niň II FS-i

ÇÝÖ mm	4,3±1,1	40±1,2
GAG mm	11,61±1,1	10,7±0,9*
ÇGYD mm	13,7±0,92	12,23±0,76*
ÇGSDG (ml)	173,0±3,2	160±3,41*
ÇGSSG (ml)	65,2±2,52	61,8±2,18*
SG ZF (%)	52,8±2,79	53,6±1,91
ÇG ZF (%)	47,07±1,03	58,9±2,33*
SGMMI (g/m ²)	132,5±5,9	121,3±4,1*

ÝÝ-niň III FS-i

ÇÝÖ mm	4,7±1,5	40±2,0*
GAG mm	12,86±1,36	11,1±1,13*
ÇGYD mm	16,4±1,5	14,0±0,9*
ÇGSDG (ml)	192,3±9,1	173,13±8,8*
ÇGSSG (ml)	91,8±5,73	79,3±4,46*
ÇGMMI (g/m ²)	156,4±3,89	135,1±4,1*
SG ZF (%)	58,9±1,93	53,3±1,87*
ÇG ZF (%)	40,62±0,92	43,18±1,47

Bellik: * - P < 0.05 - I we II toparlaryň arasyndaky ygtybarly tapawutlar.

Ýokarda görkezilen maglumatlardan görnüşi ýaly, ÝÝ-niň FS-niň ýokarlanmagynda, GDÇAB-y bolan näsaglarda geçirijilik bozulmalary bolmadyk näsaglar bilen deňeşdirilende, çep garynjygyň yzky diwarynyň we garynjygara germewiň galyňlygynyň, çep garynjygyň miokardyň massa indeksiniň we çep garynjygyň

sistolik we diastolik ölçegleriniň statistik taýdan ep-esli ýokarlanýandygy ýüze çykarylýar. Çep garynjygyň yzky diwarynyň has ýokary derejede gipertrofirlenmegi belenilýär.

ÝÝ-niň başlangyç döwründe GDÇAB-y bolan näsaglarda sag we çep garynjyklaryň zyňuş fraksiýasynda tapawutly peselme bolýandygyny bellemelidiris. GDÇAB-y bolan näsaglarda çep garynjygyň diastolik funksiyasyna täsir edýän transmitral akymy Doppler barlagynyň netijeleri bilen bahalandyryldy. Diastolik funksiýa baha bermek ÝÝ-niň funksional synpyny göz önünde tutup geçirildi. Tablisadan görnüşi ýaly, GDÇAB-y bolmadyk näsaglara garanyňda, miokardyň diastoliki funksiyasynyň alamatlary GDÇAB-y bar näsaglarda has irki döwürlerden başlap ýüze çykýar. Eýýäm ÝÝ-niň I FS-inde, diastolanyň “pseudonormalizasiýasy” ýüze çykýar. ÝÝ-niň II FS-inde diastolik bozulmalar restriktiw häsiýetli bolup, eýýäm miokardyň düýpli funksional bozulmasynyň alamatlary bar. Şol bir wagtda ÝÝ-niň III FS-i bolan näsaglarda diastolik funksiýanyň düýpli bozulmalarynyň ýokdugy, ýöne görkezijileriň “pseudonormalizasiýasy” bellendi.

Netije. Şeýlelikde, biziň geçiren barlaglarymyz dowamly miokarditli we ýürek ýetmezçilikli näsaglarda Gisiň dessejiginiň çep aýajygyň doly böwetlenmesiniň diňe sistolik funksiyasynyň bozulmagy bilen miokardyň remodelirlenmegine däl-de, eýsem miokardyň has irki we has agyr disfunksiyasynyň ösmegine hem sebäp bolýandygyny görkezýär.

EDEBIÝAT

1. *Барт Б.Я., Ларина В.Н., Бродский М.С.* Ремоделирование сердца и прогноз больных с хронической сердечной недостаточностью при наличии полной блокады левой ножки пучка Гиса. // Российский кардиологический журнал. – 2011. – №6. - С. 4-8.

2. *Козилова Н.А.* Трудности и ошибки в тактике ведения больных хронической сердечной недостаточностью. М.: ГЭОТАР-Медиа, 2016.

3. *Мареев В.Ю., Агеев Ф.Т., Арутюнов Г.П. и соавт.* Национальные рекомендации ОССН, РКО и РНМОТ по диагностике и лечению ХСН (IV пересмотр). // Сердечная недостаточность. – 2013. – Том 14, №7. – С. 379-472

4. *Мусеев В.С., Киякбаев Г. К.* Патогенез, клиника и диагностика кардиомиопатии и миокардиты //В кн.: Кардиомиопатии и миокардиты. Киев. 2011. – С.127-230.

5. *Преображенский Д.В.* Клиническое и практическое значение полной блокады левой ножки пучка Гиса у больных с тяжелой хронической сердечной недостаточностью //Кардиология. – 2009. – № 9. – С.57-58.

6. *Терещенко, С.Н.* Клинические рекомендации по диагностике и лечению миокардитов / С.Н. Терещенко, Г.П. Арутюнов, С.Р. Гиляревский. //Евразийский кардиологический журнал. – 2015. – № 3. – С. 3-17.

FEATURES OF THE COURSE OF HEART FAILURE IN PATIENTS WITH MYOCARDITIS AGAINST THE BACKGROUND OF LEFT BUNDLE BRANCH BLOCK

A. Nazarov

The work studied the features of the course of heart failure against the background of blockade of the left Hiss bundle branch (BLHBB) in patients with chronic myocarditis (CM).

51 patients with chronic heart failure (HF) aged from 22 to 56 years (32.2 ± 1.91) were examined. The first main group consisted of 21 patients with HF and a control group of 30 patients with HF without BLHBB.

A comparative analysis of clinical indicators and morpho-functional parameters of cardiac activity showed that in patients with DM, HF in combination with BLHBB is more severe than without BLHBB and is aggravated with an increase in the functional class of HF. This indicates that LBBB in patients with DM not only contributes to impaired systolic function and myocardial remodeling, but is the cause of early and severe cardiac dysfunction.

ОСОБЕННОСТИ ТЕЧЕНИЯ СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ У БОЛЬНЫХ С МИОКАРДИТОМ НА ФОНЕ БЛОКАДЫ ЛЕВОЙ НОЖКИ ПУЧКА ГИСА

А.А. Назаров

В работе изучены особенности течения сердечной недостаточности (СН) на фоне блокады левой ножки пучка Гиса у больных хроническим миокардитом (ХМ).

Обследовано 51 больных ХМ с сердечной недостаточностью в возрасте от 22 до 56 лет ($32,2 \pm 1,91$). Первую основную группу составили 21 больной СН, контрольную группу 30 больных СН без БЛНПГ.

Сравнительный анализ клинических показателей и морфофункциональных параметров сердечной деятельности показал, что у больных ДМ СН в сочетании с БЛНПГ протекает более тяжело, чем без БЛНПГ и усугубляется нарастанием функционального класса СН. Это свидетельствует о том, что БЛНПГ у больных ДМ не только способствует нарушениям систолической функции и ремоделированию миокарда, но и является причиной ранней и тяжёлой дисфункции сердечной деятельности.

**PILORODUODENAL STENOZLY NASÄGLARDA BEJERIŞ
USULLARYNY KÄMILLEŞDIRMEK**

H. Nurgeldiýew

Gospital hirurgiýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Hormatly Prezidentimiziň belleýşi ýaly, ylmy ösdürmek, ylmyň gazananlaryny ykdysadyýetimiziň pudaklarynda netijeli ulanmak döwlet syýasatymyzda ileri tutulýan ugurlaryň biridir. Şundan ugur alyp, Türkmenistanyň Ylymlar akademiýasynyň akademigi, lukmançylyk we ykdysadyýet ylymlarynyň doktory, professor, alym Arkadagymyz Gurbanguly Berdimuhamedowyň: “Biz öz sözüme, janymyz-tenimiz we şöhratly işlerimiz bilen, ajaýyp geljegimiz üçin Garaşsyz Watanymyza, mähriban halkymyza ýürekden hyzmat etmelidiris” diýen başlangyçlaryna, oýlanyşykly özgertmelerine, toplumlaýyn maksatnamalaryna, senagat-innowasion ösüşe, ylym ulgamyny yzygiderli pugtalandyrmaga, ylmy barlaglaryň we innowasiýa tehnologiýalaryň netijeliligini ýokarlandyrmaga, ýokary tehnologiýalara, düýpli nazaryýet bilimlerine we ylmlara esaslanan ykdysadyýeti döretmäge aýratyn orun berilýär. Gahryman Arkadagymyz “Biziň ylym boýunça işläp düzen döwlet syýasatymyzy durmuşa geçirmek, ondan garaşylýan netijeleri almak, ylym ulgamynda öňde goýlan belent maksatlara ýetmek üçin alymlarymyzyň önünde örän uly wezipeler durandyr” diýip, biz ýaşlara uly ynam bildirýär [1].

Ylmy işiň wajplygy. Ylmy maglumatlara gorä, aşgazanyň we on iki barmak içegäniň baş keseliniň gaýra üzülmeleriniň 15%-e golaýynda hirurgik bejergini geçirmeklik zerurlygy ýüze çykýar. Aýratyn hem başyň deşilmegi, başyň ganamagy, piloroduodenal daralmalar (stenoz) ýaly howp salýan gaýra üzülmelerde hirurgik bejerginiň geçirilmegi talap edilýär. Aşgazanyň we on iki barmak içegäniň baş keseliniň gaýra üzümlelerinden gan akması 4-5% ýagdaýda, baş deşilmegi – 3-6%, başyň ýaýramagy (penetrasiýa) – 5%, aşgazan çykalgasynyň daralmagy – 2-5%, howply çişe öwürilmegi (malignizasiýasy) 5-8% ýygylýkda gabat gelýär [2-4]. Häzirki döwürde azinwaziw endoskopiki anyklaýyş-bejeriş usulary açyk operasiýalaryň ornuny tutýar. Innowasion usullaryň işläp düzülmegi hirurgiýanyň in wajyp çözülmeli meseleleriniň biri diýip hasap edip bolar.

Ylmy işiň maksady. Ylmy barlaglaryň netijesinde aşgazan on iki barmak içegäniň girelgesiniň daralmalarynda anatomo-destruktiv aýratynlyklaryna göre endoskopiki stentirlemäniň görkezmelerini esaslandyrmak we onuň usulyny kämilleşdirmek.

Barlagyň materiallary we usullary. Barlag Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň Halkara okuw-ylmy merkezinde 3 sany jojuklarda (iri ak tohum mini- pigi) geçirildi. Jojuklara laparotomiýa geçirilip,

aşgazan tapylyp, pilorusa sirke turşusy goýberildi we emeli usulda ýara emele getirildi (1-nji surat). Soňra jojuklara 2 aý gözegçilik edildi. Gözegçiligiň dowamynda elekteon agram ölçýjileriň kömegi bilen jojuklaryň agramy kesgitlendi. Konserwativ bejergi (gastroprotektorlar, H₂-reseptorlaryň blokatorlary, proton pomponyň inhibitorlary, antibakterial serişdeler, spazmolitikler, analgetikler we witaminler) bellendi, kliniki alamatlaryna (horlanyşyna, deri örtüğine, umumy ýagdaýyna) gözegçilik edildi. Ýara dokumasy 2 aýdan soň patogistologik barlag edildi we tyg yzy we daralma anyklanyldy. Ýüze çykarylan emeli usuldaky piloroduodenal stenoza pes inwaziw endoskopiki stentirleme geçirildi.

1-nji surat. Pilorusda eksperimental ýaranyň döredilişi.

Işiň netijeleri. Umumy anesteziýadan soň jojuklara garnyň ýokarky böleginde 3-5 sm laparotomiýa geçirildi. Aşgazan tapylyp, onuň piloriki bölegi elde saklanyp, kardial bölekden deşik edildi we aşgazanyň içine stentli zond goýberildi (2-nji we 3-nji suratlar). Zond stenoza gabat getirilenden soň stent açylyp, zond çykaryldy. Aşgazan emele getirilen deşiğe Oppeliň usuly boýunça iki hatar aýlawly tikin goýuldy. Laparotomik kesim gatma-gat edilip tikildi (4-nji surat).

2-nji surat. Stentirleme geçirmek üçin ulanylýan zondyň görnüşi.

3-nji surat. Aşgazana zonduň goýberilişi.

4-nji surat. Operasiýanyň tamamlanan pursady.

Operasiýadan soň jojuklar gözegçilikde saklanyldy. Jojuklaryň hemmesi operasiýadan soň rahat iýip-içdiler. Olaryň hemmesiniň täreti boldy. 1 aýyň dowamynda jojuklarda hiç hili gaýra üzülme ýüze çykarylmany. 1 aýdan soň jojuklar patomorfologik barlaglara ugradyldy we şunuň bilen stentirlemäniň dogry geçirilendigine göz ýetirildi.

Geçirilen barlaglaryň esasynda Türkmenistanda ilkinji gezek laborator haýwanlarda geçirilen pilorusyň stentirlenmesiniň netijeliligi we howpsuzlygy ylmy taýdan subut ediidi. Ylmy barlaglaryň netijesinde bu pes inwaziw bejeriş usulyndan soň gaýra üzülmeleriň ýokdugyna göz ýetirildi.

Netije. Şeýlelikde, pilorusyň endoskopiki stentirlenme usulynyň işlenip düzülen eksperimental modelini piloroduodenal daralmalarda anatomo-destruktiv aýratynlyklaryna göre endoskopiki stentirlenmäniň görkezmelerini esaslandyryp, amaly lukmançylyga ornaşdyrmaklyk oňat netijeleri berer.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow.* Türkmenistanda Saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – Aşgabat, 2007. – 96 s.

2. *Annaýew A.A., Babayew H.B., Ahmedow M.A.* we başg. Hirurgiýa keselleri. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.:Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2013 – 480 s.

3. *Gurbangeldiýew G.* Hirurgik keseller. Ýokary okuw mekdepleri üçin okuw kitaby. – A.:Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2017 – 392 s.

4. *Акжигитов А.Г.* Язвенная болезнь двенадцатиперстной кишки, осложнённая стенозом, фармакотерапия, показания к хирургическому лечению: дисс. канд. мед. наук - М., 2009. – 112 с.

IMPROVING TREATMENT METHODS FOR PATIENTS WITH PYLORODUODENAL STENOSIS

Kh. Nurgeldyev

Currently, endoscopic methods of diagnosis and treatment are replacing open operations. The development of innovative invasive methods can be considered one of the most important problems solved in surgery.

In the work on pigs (mini-pigs of the large white breed), the effectiveness and safety of endoscopic stenting of pyloroduodenal stenosis was experimentally proven for the first time, and a treatment and tactical model was developed. The research was carried out at the International Educational and Scientific Center of the Ministry of Health and Medical Industry of Turkmenistan.

In piglets, the stomach was exposed by laparotomy and acetic acid was injected into the pylorus to create an artificial wound and the condition of the animals was monitored for 2 months. After creating an artificial model of pylorodudenal stenosis, stenting was performed using a special probe with a stent. Postoperative monitoring of the condition of laboratory animals showed the absence of any postoperative complications. The developed experimental model can subsequently be successfully introduced into clinical practice.

УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ ЛЕЧЕНИЯ ПАЦИЕНТОВ С ПИЛОРОДУОДЕНАЛЬНЫМ СТЕНОЗОМ

Х. Нургельдыев

В настоящее время эндоскопические методы диагностики и лечения вытесняют открытые операции. Разработка инновационных инвазивных методов может считаться одной из важнейших задач, решаемых в хирургии. В работе на свиньях (мини-пигах крупной белой породы) впервые

экспериментально доказана эффективность и безопасность эндоскопического стентирования пилородуоденального стеноза, разработана лечебно-тактическая модель. Исследования проведены в Международном учебно-научном центре Министерства здравоохранения и медицинской промышленности Туркменистана.

У поросят желудок обнажён путем лапаротомии и в привратник введена уксусная кислота для создания искусственной раны. В течении 2 месяцев проводилось наблюдение за состоянием животных. После создания искусственной модели пилородуоденального стеноза проводилось стентирование с помощью специального зонда со стентом. Послеоперационное наблюдение за состоянием лабораторных животных показало отсутствие никаких послеоперационных осложнений. Разработанная экспериментальная модель в дальнейшем может быть успешно внедрена в клиническую практику.

**ABY ALY IBN SINANYŇ SÜÝJÜLI DIABETI BEJERMEKDÄKI
TAGLYMATYNY “TÜRKMENISTANYŇ DERMANLYK
ÖSÜMLIKLERI” ESERI BILEN UTGAŞYKLY SELJERMEK**

A. Rejepowa

Pediatriýa fakultetiniň 4-nji ýyl talyby

Meseläniň wajyplygy. Süýjüli diabetiň (SD) bejergisi häzirki zaman lukmançylygynda ýetilen sepgitlere garamazdan, çylşyrymly meseleleriň biri bolup durýar.

Häzirki döwürde ýurdumyzda ösýän dermanlyk ösümliklerini giňişleýin öwrenmek, olaryň çig mallaryndan täze derman serişdelerini taýýarlamak we amaly lukmançylykda rejeli peýdalanmak meselelerine düýpli seredilýär. Tozga, atguýruk, akargül ýaly dermanlyk ösümlikleriň ganyň glýukozasyny peseldiji häsiýeti olaryň düzüminde insuline meňzeş maddanyň - inuliniň saklanmagy bilen düşündirilýär. Dermanlyk ösümliklerimiz özleriniň bejeriji häsiýetleri bilen meşhurdyrlar, ýöne olaryň bejeriş täsirleriniň mehanizmleri ylmy taýdan düýpli öwrenilmelidir [1].

Abu Aly ibn Sinanyň “mizaj” we diabetogenez hakyndaky taglymatyny Gahryman Arkadagymyzyň “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” atly eseri bilen bilelikde öwrenmek SD-ni bejermekde täze mümkinçilikleri açýar.

Iýmit bejergisi saýlanyp alnanda, adamyň yzygider ulanyan iýmit önümleriniň hili, mukdary, kabul edýän wagty, ulanylyş aýratynlyklary we häsiýetleri, näsagyň derman ösümliklerine bolan “mizaj” tebigaty göz önünde tutulyp belleniýär [2].

Işiň maksady. Süýjüli diabeti bejermekde Abu Aly ibn Sinanyň dermanlyk ösümlikleriniň "mizaj" aýratynlyklaryny hem-de “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” kitabynda berilýän antidiabetiki serişdeleriň düzümini we dermanlyk häsiýetlerini öwrenip, olary seljermek we her bir mizajyň döreýşi, ýüze çykyşy, olaryň haýsy keselleri özüne çekmäge, haýsylaryny bolsa yzyna serpidirmäge ukyplydyklary dogrusynda düşünje bermek.

Işiň materiallary we usullary. Abu Aly ibn Sinanyň diabetogenez hadysalary barada, SD-niň bejergisi we keseliň önüni almak boýunça düşüňjelerini öwrenmek üçin “Lukmançylyk ylmynyň kanunlary” (5 tom), “al-Wohiýa” lukmançylyk traktatlary (“Dermannamalar ýygındysy”), “aş-Şifa” (“Keselden saplanmak kitaby”), “Lukmançylyk barada traktat”, şeýle hem “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” eserlerini seljermek işleri geçirildi.

Barlagyň netijeleri. Abu Aly ibn Sinanyň eserleri seljerilende onuň diabetogenez hadysasyna düşüňjeli çemeleşenligi, okisleýji häsiýetli iýmitleriň we içgileriň yzygider ýa-da aşa köp kabul edilmeginiň SD-niň ýüze çykmagyna sebäp

bolýandygy, dermanlyk ösümlikleriň "mizaj" häsiýetiniň keseliň diabetogen mehanizmine we bedendäki patologik üýtgeşmelere täsir edýändigini anyklanyldy [3, 4]. Abu Aly ibn Sinanyň dermanlyk ösümlikleriniň "mizaj" aýratynlyklary, alymyň lukmançylyk ulgamynda antidiabetiki dermanlary ulanmak ýörelgeleri hem-de "Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri" eserindäki beýan edilýän ösümlikleriň süýji keselini bejerijilik häsiýetleri öwrenildi.

Abu Aly ibn Sinanyň ylmy işleriniň hem-de Gahryman Arkadagymyzyň "Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri" atly ensiklopedik kitabynyň esaslarynda SD-de ulanylýan dermanlyk ösümlikleriň edebiýat çeşmelerinde beýan edilen melhemnamalary öwrenildi. Seljermäniň netijeleri 1-nji tablisada görkezilýär.

1-nji tablisa

**Abu Aly ibn Sina boýunça süýjüli diabete garşy käbir serişdeleriň
"mizajynyň" häsiýetnamasy we häzirki zaman barlaglary**

№	Ösümligiň ady	"Mizaj" (tebigy)	Abu Aly ibn Sina boýunça alnan çeşme	Edebiýat
1.	Adaty beýi <i>Cydonia oblonga P.</i> Mill.	I derejede sowuk, II derejäniň başynda gury	Abu Aly ibn Sina, "Düzme".T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012. Sah 569	Sabir S, et al, 2015
2.	Şepbik saklaýan sözen <i>Acacia arabica</i> Willd. (syn. pro <i>Acacia</i> <i>nilotica (L.)</i> Delile)	Ýuwulup şiresi alnan sözen sowuk we II derejede guradyr, ýuwulmadyk I derejede sowuk	Abu Aly ibn Sina, "Düzme".T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.	Lawrence R, et al, 2015
3.	Sabyr (aloe) <i>Aloe vera L.</i>	II derejä çenli gyzgyn, gury	Abu Aly ibn Sina, "Düzme".T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.Sah 639	Miroddi M, et al, 2015; Ramanathan S, et al, 2017
4.	Dermanlyk çerbiýesi <i>Althaea officinalis</i> L.	Aram gyzgyn	Abu Aly ibn Sina, "Düzme".T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.Sah 763	Arab A. et al, 2017; Haghgoo R. et al, 2017
5.	Buýan <i>Glycyrrhiza glabra</i> L.	Buýan köki deňagramly, gyzgynlyga we çyglylyga ýykgyt edýär	Abu Aly ibn Sina, "Düzme".T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.Sah 539	Dastagir G, Rizvi MA, 2016; Zhou J-X, et al, 2019

6.	Adaty noýba <i>Phaseolus vulgaris</i> L.	Gyzyl noýba iň gyzgyn	Abu Aly ibn Sina, “Düzme”.T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.Sah 437	Hosseinian F, et al, 2016; Luna- Vital DA, et al, 2015
7.	Porsy çomuýyň şepbigi <i>Ferula foetida</i> (<i>Bunge</i>) <i>Regel.</i> (<i>F.</i> <i>assa-foetida</i> L.)	IV derejede gyzgyn, II, III derejede gury	Abu Aly ibn Sina, “Düzme”.T.13. Lukmançylyk ylmynyň kanunlary: II kitap. 2012.Sah 93, 312	Imanbayeva AA, et al, 2015; Наврузшоев Д, Хасанов АФ, 2016

Iýmit bejergisi saýlanyp alnanda, adamyň zygyder ulanyan iýmit önümleriniň hili, mukdary, kabul edýän wagty, ulanylyş aýratynlyklary we häsiýetleri, hassanyň derman ösümlüklerine bolan “mizaj” tebigaty göz önünde tutulyp belleniýär [5].

2-nji tablisada SD-de ulanylýan käbir dermanlyk ösümlükleriň dermannamalary görkezilýär.

2-nji tablisa

Süýjüli diabetde ulanylýan käbir dermanlyk ösümlükleriniň dermannamalary

Rp:	Böwürsleniň ýapraklary - 20 g., gara garagatyň ýapraklary - 20 g., narpyz ýapraklary - 20 g., adaty toloknýanka ýapraklary - 20 g., çernikanyň ýapraklary - 20 g. Bu garyndynyň 1 nahar çemçesi 1 bulgur gaýnag suwy bilen demlenilýär we 30 minut saklanylýar. 1/2 bulgurdan günde 3 gezek kabul edilýär.
Rp:	Beýik zamanihanyň köki (<i>Echinopanax elatum</i>)-10 g., meýdan atguýrugy -10 g., goňur itburun miweleri - 10 g., goşadiş (<i>Bidens tripartita</i> , череда) oty - 10 g., beýik akargül (девясил) köki - 10 g., çernikanyň ýapraklary - 20 g., açyk reňkli sarygül - 10 g., dermanhana çopantelpegininiň güljagazy - 10 g., narpyz oty - 10 g. Bu garyndynyň 1 nahar çemçesi 1 bulgur gaýnag suwy bilen demlenilýär we 30 minut saklanylýar. 1/3 bulgurdan her gün nahardan öň 3 gezek kabul edilýär.
Rp:	Hozuň ýapraklary - 20 g., çernika ýapraklary - 20 g., noýba - 20 g., aýyppenje köki - 20 g., lüşi kökleri ýa-da güljagazlary - 20 g. Bu garyndy 2 bulgur gaýnag suwy bilen demlenilýär we 5 sagat saklanylýar, soňra süzgüçden geçirilýär. 1/2 bulgurdan her gün nahardan soň 3 gezek kabul edilýär.
Rp:	Türkmen arçasynyň miwesi - 25 g., kenep tohumy - 25 g., çernika ýapragy- 25 g., brusnikanyň ýapragy - 25 g. Bu garyndyny mikserde owradýarlar. Owradylan bu garyndynyň 1 çay çemçesiniň üstüne gaýnag suw guýup, ýapyk gapda 5 minut gaýnadylýar. Soňra 30 minut saklap, süzýärler. 1/3 bulgurdan günde 3 gezek, nahardan öň kabul edilýär.

SD-ni bejermekde Na, Ca, K, Mg ýaly aşgarlaýjy häsiýeti bolan elementleriň käbir dermanlyk ösümlüklerinde agdyklyk etmegi Abu Aly ibn Sinanyň

dermannamalarynda we “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” kitabynda öz beýanyny tapýar. Käbir dermanlyk ösümlikleriň düzüminde saklanýan makro- we mikroelementleriň mukdary 3-nji tablisada görkezilýär.

3-nji tablisa

Abu Aly ibn Sinanyň peýdalanan käbir dermanlyk ösümlikleriň gomogenatlarynda makro- we mikroelementleriň mukdary (%)

		Na	K	Ca	Mg	Cl	Al
1.	Meýdan narpyzy	3,63±0,41	1,87±0,13	2,34±0,23	1,02±0,08	0,7±0,05	0,47±0,06
2.	Adaty erik	4,22±0,22	4,08±0,49	3,10±0,01	1,34±0,08	0,03±0,01	0,62±0,04
3.	Itburun (miwesi)	7,91±0,04	1,65±0,15	7,91±0,04	1,97±0,01	-	0,64±0,01
4.	Buýan	3,68±0,24	0,98±0,01	3,08±0,06	1,29±0,09	-	0,45±0,04
5.	Limon (miwe şiresi)	-	2,72±0,13	0,32±0,04	0,14±0,01	-	-

SD-niň käbir gaýra üzülmelerinde dermanlyk ösümlikleri utgaşdyryp ulanmak bolar. SD-niň ýygy duş gelýän gaýra üzülmelerinde dermanlyk ösümlikleriň utgaşdyrylyp ulanylyşy 4-nji tablisada görkezilýär.

4-nji tablisa

Süýjüli diabetiň gaýra üzülmelerinde maslahat berilýän fitobejerginiň utgaşdyrylyp ulanylyşy

Angiopatiýa	Angioprotektorlar- arnika (<i>Arnica montana</i>), kaştan
	Antiagregantlar- towşandodak (<i>lagohilus</i>), siňren (астрагал)
	Antikoagulyantlar- eşekýorunja (<i>Melilotus officinalis</i> , donnik), kaştan
Nefropatiýa, glomeruloskleroz	Fitonefroprotektorlar-lespedesa (<i>Lespedeza capitata</i>), kyrkbogun (спорыш), başly şabdar (ýorunja), dioskoreýa, tilkisumaý (подмаренник настоящий)

Netijeler. Abu Aly ibn Sinanyň “mizaj” taglymaty bilen berk baglanyşykly “gapma-garşylykly” bejeriş usuly umumy farmakologiýanyň esasy kanunlarynyň biri hasaplanýar. Tozga, atguýruk, akargül, buýan, türkmen arçasynyň miwesi ýaly dermanlyk ösümlikleriň ganyň glýukozasyny peseldiji häsiýeti olaryň düzüminde insuline meňzeş maddanyň - inuliniň saklanmagy bilen düşündirilýär. Antidiabetiki dermanlyk ösümlikleriň adam bedeniniň pes derejedäki pH görkezijisini sazlaşdyrmagy barada maglumat “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” eserlerinde hem özüniň beýanyny tapýar.

EDEBIÝAT

1. *Gurbanguly Berdimuhamedow*. Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri. I tom.-Aşgabat, 2010. - s. 138.
2. *Annamyradow E. we başg.* Lukmançylygyň taryhy – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2019. – s. 108-149.
3. *Sharofova M, Aldybiat I, Sagdieva Sh. et al.* Molecular approach to determine the hot and cold temperaments in plants according Avicenna concepts, the role of magnesium. // Vestnik Avitsenny [Avicenna Bulletin]. – 2018. – Vol. 20, № 4. – P. 421-426.
4. *Шестакова МВ.* Дисфункция эндотелия - причина или следствие метаболического синдрома? // РМЖ. – 2001. – Том 9, № 2. – С. 88-101.
5. *Соколов ПД (ред.)* Растительные ресурсы СССР. Цветковые растения, их химический состав, использование. Семейства Rutaceae-Elaeagnaceae. – Л.: Наука. Ленинградское отделение, 1988. – 356 с.

ANALYSIS OF THE DOCTRINE OF ABU ALI IBN SINA ON THE TREATMENT OF DIABETES IN CONJUNCTION WITH THE BOOK "MEDICINAL PLANTS OF TURKMENISTAN"

A. Rejepova

In the work carried out a comparative analysis of the possibilities of using medicinal plants for the treatment of diabetes mellitus in the works of Abn Ali ibn Sina and our Hero Arkadag “Medicinal Plants of Turkmenistan”.

Studying the teachings of Abu Ali ibn Sina about “health” and diabetogenesis together with the work of our Hero Arkadag “Medicinal Plants of Turkmenistan” opens up new opportunities for the treatment of diabetes mellitus.

The predominance of elements with a tanning nature, such as Na, Ca, K, Mg, in the treatment of diabetes is reflected in the medicinal plants of Abu Ali ibn Sina and in the book “Medicinal Plants of Turkmenistan”.

The blood sugar-lowering properties of medicinal plants, such as dandelion, horsetail, elecampane, licorice, and Turkmen juniper fruits, are explained by the fact that they contain an insulin-like substance - inulin. Information on adjusting the pH level in the human body with antidiabetic medicinal plants is also reflected in the works “Medicinal Plants of Turkmenistan”.

АНАЛИЗ УЧЕНИЯ АБУ АЛИ ИБН СИНЫ О ЛЕЧЕНИИ САХАРНОГО ДИАБЕТА В СОВОКУПНОСТИ С КНИГОЙ «ЛЕКАРСТВЕННЫЕ РАСТЕНИЯ ТУРКМЕНИСТАНА»

А. Реджепова

В работе проведён сравнительный анализ возможностей применения лекарственных растений для лечения сахарного диабета в работах Абу Али ибн Сины и Героя-Аркадага «Лекарственные растения Туркменистана».

Изучение трактата Абу Али ибн Сины о «Здоровье» и диабетогенезе вместе с книгой нашего Героя-Аркадага «Лекарственные растения Туркменистана» открывает новые возможности для лечения сахарного диабета.

Преобладание в лечении диабета элементов с дубильным характером, таких как Na, Ca, K, Mg отражено в лекарственных растениях Абу Али ибн Сины и в книге «Лекарственные растения Туркменистана».

Такие свойства лекарственных растений, как одуванчик, хвощ, девясил, солодка, плоды туркменского можжевельника, снижающие сахар в крови, объясняются тем, что они содержат инсулиноподобное вещество - инулин. Сведения о корректировке уровня pH в организме человека противодиабетическими лекарственными растениями также отражены в трудах «Лекарственные растения Туркменистана».

**BURUN-DAMAGYŇ HOWPLY TÄZE DÖREMELERINIŇ
ANYKLAÝYŞ USULLARYNYŇ KÄMILLEŞDIRILMEGI**

A. Rozyýewa

Şöhle bilen anyklaýyş, bejeriş we onkologiýa kafedrasynyň kliniki ordinatory

Wajyplygy. Burun-damagyň (BD) howply täze döremeleri (HTD) ähli howply çiş keselleriniň 0,1-0,2%-ini düzýär. BD-niň HTD-leri bilen esasan erkek adamlar ýgy keselleýärler we keselleýjilik 15-25 hem-de 40-60 ýaş aralygyndaky adamlarda ýokary ýgylykda duş gelýär. Erkek/aýal gatnaşygy bu keselde 4:1 deň [1, 3; 7]. Çagalarda ýüze çykýan BD-niň HTD-leri ähli HTD-lerň 1-3%-ini we kelle we boýun agzalarynda döreyän howply çişleriň bolsa 10-12%-ini düzýär. [5, 7].

BD-niň HTD-leri özüniň agressiw kliniki akymy bilen tapawutlanýarlar. Kliniki alamatlar HTD-niň BD-de ýerleşýän ýeri we çişniň ösüş ugry bilen bagly bolup, olar biri-birine örän ýakyn. BD-niň öň we ýokary diwarynda HTD dörende, näsaglar burnundan dem almanyň kynlaşanlygyna arz edýärler. Burun ýollarynyň dykylmagy, burun ýollaryndan iriňli suwuklygyň çykmagy, şeýle hem HTD-de ýara we nekroz ýüze çykanda burun ýollaryndan ganakma esasy kliniki alamatlar bolup durýar. HTD BD-niň yzky-gapdal diwaryndan dörap, daş tarapa ösende, Trotteriň sindromy ýüze çykýar. Çişniň döran tarapynda gulagyň eşidişiniň peselmegi, *trigeminalis* nerwiň newralgiýasy we duýgurlygyň peselmegi, ýumşak kentlewügiň bir tarapynyň hereketiniň çäklenmegi ýaly alamatlar anyklanylýar. HTD BD-niň depe diwaryndan dörende we çiş ýokary tarap ösende, göz we beýni bilen bagly alamatlar ýüze çykýar. Göz nerw damarlary zeperlenende diplopiýa, strobizm we ekzoftalm, şeýle hem güýçli kellagyry ýüze çykýar [3, 5].

Boýun limfa mázlerinde metastazlaryň döremegi BD HTD-si bolan näsaglaryň 50-60%-inde ýeke-täk kliniki alamaty bolup durýar. BD HTD-i bolan näsaglaryň 70-80%-nde ilkinji gezek lukmana ýüz tutanda regionar limfa mázlerinde metastazlar anyklanylýar. Näsaglaryň 45-50%-nde regionar limfa mázleri ulalyp, uly çişleri döredýärler we agyrynyň ýüze çykmagyna getirýärler. HTD-niň ilkinji ojagynyň ölçegleri köplenç regionar metastazlaryň derejesi bilen korrelýasiýa etmeýär. Käbir halatlarda ölçegi kiçi bolan, yöne çuň inwaziýa edýän çişleriň birnäçe uly ölçegli (6 sm uly) metastazlaryň hatda ikitaraplaýyn metastazlaryň ýüze çykmagyna getirýänligi amaly lukmançylykda beýan edilýär. Regionar limfa mázlerindäki metastazlar näsaglaryň 50-55% -nde ikitaraplaýyn bolýarlar [4, 7].

BD-niň HTD-siniň metastazlary gematogen ýol bilen ýaýrap, näsaglaryň 20-28%-inde beýleki agzalary zeperleýärler. Olar esasan hem öýkende, bagyrda, süňklerde anyklanylýar [3,7].

Işiň maksady. BD-niň HTD-lerini anyklamakda şöhle bilen anyklaýyş usullarynyň netijeleligini seljermek.

Işiň materiallary we usullary. Türkmenistanyň Saglygy goraýyş we derman senagaty ministrliginiň Onkologiýa ylmy-kliniki merkezinde 2019-2021-nji ýyllar aralygynda BD-niň HTD-leri bilen 265 näsag barlagdan geçdi we bejergi aldy.

Näsaglaryň 173-si (65.3%) erkek we 92-si (34.7%) aýal adam bolup, olar 14 ýaşdan 75 ýaş arasynda boldular. Näsaglaryň ortaça ýaşy 48-e deň. HTD-niň gurluşynyň we ýerleşýän ýeriniň aýratynlyklary lukmanlara barlag geçirmek we keseli irki döwürlerde anyklamakda uly kynçylyklar döredýär. Bu sebäpli anyklaýyş usullarynyň utgaşykly ulanylmagy örän wajyp bolup durýar. Rentgenotomografiýa, kompýuter tomografiýasy (KT), kontrastly KT, magnit rezonans tomografiýa (MRT) barlaglary esasy barlag usullary bolup durýarlar [5; 3].

Rentgenotomografiýa barlag usuly “Rentgen-30” tehniki enjamy arkaly BD-niň HTD-si bolan näsaglaryň 265-sinden 245-sine (92.5%) gecirildi. Rentgenotomografiýa barlag usuly HTD-niň ýerleşýän ýerini, ölçegini, goňşy agzalara bolan gatnaşygyny, çişň çäkleriniň aýdyňlygyny öwrenmäge mümkinçilik berýär (1-nji taablisa).

1-nji tablisa

Burun-damagyň howply täze döremelerinde rentgen barlag usulynyň görkezijileri

HTD-niň rentgeologiki görkezijileri		Jemi
Çişň ösüş görnüşi	Ekzofit	49,4%
	Endofit	18,3%
	Garyşyk	32,3%
Çişň çäkleriniň aýdyňlygy	Aýdyň	15,6%
	Aýdyň däl	84,4%
Çişň dykzlygy	Birmeňzeş	13,4%
	Birmeňzeş däl	86,4%
Çişň ýanyndaky agzalara ýaýramagy	Burun ýollaryna	33,5%
	Agyz damaga	28%
	Esasy boşluga	10,2%

BD-niň HTD-sini anyklamakda KT barlag usuly. Bu barlag usulynyň görkezijileri rentgenotomografiýa barlag usulynyň görkezijilerine meňzeş bolup, HTD-leri has anyk, takyk anyklamak, şeýle hem BD-niň süňk diwarlarynyň zaýalanma we HTD-niň ýaýranlyk derejesini kesgitlemek mümkinçilikleriniň ýokarylygy bilen häsiýetlendirilýär. Kompýuter tomografiýa barlag usuly, BD HTD-i bolan näsaglaryň 265-inden 163-de (61,5%) geçirildi (2-nji tablisa).

BD-niň HTD–lerniň KT barlag usulynyň görkezijileri

Burun-damagyň HTD-inde kompýuter tomografiýa barlagynyň görkezijileri		Jemi
Çişiň ösüş görnüşi	Ekzofit	46%
	Endofit	21%
	Garyşyk	33%
Çişiň çäkleriniň aýdyňlygy	Aýdyň	19%
	Aýdyň däl	81%
Çişiň dykzlygy	Birmeňzeş	16%
	Birmeňzeş däl	83%
Çişiň ýanyndaky agzalara ýaýramagy	Burun ýollaryna	75%
	Agyz damaga	25%
	Esasy boşluga	29%

BD HTD-niň ekzofit ösüş görnüşi 74 (45.4 %), endofit 34 (20.9%) we garyşyk ösüş görnüşi 54 (33,1%) näsagda anyklandy. HTD-niň çäkleriniň aýdyňlygy 31 (19,0%) we aýdyň dälidigi 133 (81,5%) näsagda rentgenotomografiýada anyklandy. Çişiň dykzlygy seljerilende 26 (15,9%) näsagda birmeňzeş we 136 (83,4%) näsagda birmeňzeş däl dykzlygy kesgitlendi. BB-niň HTD-siniň burun ýollaryna ýaýranlygy 123 (75,4%), agyz damaga 42 (25,7%), esasy boşluga 48 (29,4%) näsagda ýaýranlygy kesgitlendi [3, 4].

Gistologiýa barlagy 263 (99,2 %) näsagda geçirildi we olaryň 257-sinde (96,6%) kesel kesgitlemesi tassyk edildi. Umuman, sitologiýa we gistologiýa barlag usullary näsaglaryň 97,0%-inde BD-niň HTD-siniň barlygyny we keseliň morfologik görnüşini anyklady. Gistologiýa barlagynyň netijelerine seredenimizde, BD-niň HTD-si bolan näsaglaryň 194-sine (95,46%) bu usulyň kömegi bilen barlag geçirildi. BD HTD-niň morfologik görnüşi morfologiýa barlagynyň kömegi bilen 257 (96,6%) näsagda anyklandy. Näsaglaryň 196-synda (76,3%) BD-niň HTD-si pes differensirlenen kanser öýjüklerinden, 53-sinde (20,6%) ýokary differensirlenen ýasy öýjükli kanser öýjüklerinden, 7-sinde (2,7%) differensirlenmedik ýasy öýjüklerden durýanlygy anyklandy. Beýleki 2 (0,7%) näsagda BD-niň HTD-siniň diňe kanser öýjüklerinden durýanlygy anyklandy.

Netije. Geçirilen rentgenotomografiýa, KT barlaglarynyň BD-niň HTD-sini anyklamakda gymmatly maglumat berijiligi kesgitlendi.

EDEBIÝAT

1. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistanda saglygy goraýşy ösdürmegiň ylmy esaslary. – A.: Türkmenistanyň neşirýat gullugy. 2007 – 96s.
2. Gurbanguly Berdimuhamedow. Türkmenistan – melhemler mekany. – A.: Türkmen döwlet neşirýat gullugy, 2011.– 160 s.
3. Ataýew S., Jumaýew M. we başg. Burun-bokurdagyň HTD-leriniň bejeriş ýollarynyň kämilleşdirilmegi. Usuly gollanma. – A., 2008.

4. *Diwangulyýewa Ç.* Burun-bokurdagyň HTD-niň anyklaýyş usully // Türkmenistanyň Saglygy goraýyş ulgamynda ýetilen sepgitler” atly halkara ylmy maslahatyň nutuklarynyň ýygyndysy. - Aşgabat, 2008. - s.204.
5. *Jumaýew M., Babaýew K.* Burun-damagyň howply täze döremeleri //Türkmenistanyň lukmançylygy. – 2007. – № 5. – s. 24-25.
6. *Алиев Б.М., Гарин А.М., Чуприк-Малиновская Т.П.* Рак носоглотки: опыт лучевого и химиолучевого лечения. // Вестник ОНЦ РАМН. – 1995. – №1. – С. 26-32.
7. Ваккер А.В. Гипертермия при лечении распространенных новообразований головы и шеи. // Тезисы I съезда онкологов стран СНГ. – М., 1996. – С. 264-265.

IMPROVING METHODS FOR DIAGNOSTICS OF MALIGNANT NEOPHARYNX TREATMENTS

A. Rozyeva

The work provides a comparative analysis of the information content of various radiological diagnostic methods for identifying malignant neoplasms of the nasopharynx, which are distinguished by an aggressive clinical course.

From 2019 to 2021, 265 patients were examined and treated at the Scientific and Clinical Oncology Center. Among these patients, 173 (65.3%) were men and 92 (34.7%) women aged 14 to 75 years. These patients underwent radiography, computed tomography, contrast computed tomography, and magnetic resonance imaging, which turned out to be effective in diagnosing malignant neoplasms of the nasopharynx. It was revealed that the most informative studies for diagnosing malignant neoplasms of the nasopharynx are X-ray tomography and computed tomography.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕТОДОВ ДИАГНОСТИКИ ЗЛОКАЧЕСТВЕННЫХ НОВООБРАЗОВАНИЙ НОСОГЛОТКИ

А. Розьева

В работе проводится сравнительный анализ информативности различных методов лучевой диагностики для выявления злокачественных новообразований носоглотки, которые отличаются агрессивным клиническим течением.

С 2019 по 2021 год в Научно-клиническом центре онкологии обследовались и лечились 265 пациентов. Среди этих больных 173 (65,3%) были мужчины и 92 (34,7%) женщины в возрасте от 14 до 75 лет. Этим больным проведены рентгенография, компьютерная томография, контрастная компьютерная томография, магнитно-резонансная томография, которые оказались эффективными в диагностике злокачественных новообразований носоглотки. Выявлено, что наиболее информативными исследованиями для диагностики злокачественных новообразований носоглотки являются рентгено-томография и компьютерная томография.

MAZMUNY

Ataýewa E. Dogrum induksiýasy maksady bilen prostaglandinleriň ulanylmagynyň seljermesi	5
Allanow Ş. Dowamly öt daş keselinde sklerotiki holesistitiň laparoskopiki bejerilişiniň aýratynlyklary	10
Berdiýew A. Boýdänäniň tohumlarynyň käbir san görkezijileriniň we demlemesiniň antibakterial işjeňliginiň kesgitlenilişi	15
Atakeýewa A. Göýül ösümliginiň gury ekstraktyndan ýasalan melhemiň ýara bitirijilik häsiýetiniň aýratynlyklary	21
Gurbanow M. Türkmenistanda bitýän ýandak arkaly öt haltasynyň dowamly gaýnaglama kesellerini bejermek	27
Hajyýewa S. Bäbeklerde doga we postnatal pnewmoniýanyň geçiş aýratynlyklary	31
Hojamyradow M. Gastroduodenal ganakmalarda hirurgik bejergini saýlamagyň düzgünleri	36
Muhammetgeldiýew K. Ýaşlarda we ulularda kelle beýni gan aýalanyşygynyň ýiti bozulmasynyň aýratynlyklarynyň seljermesi	41
Nazarow A. Dowamly miokarditli näsaglarda Gisiň dessejiginiň çep aýajygynyň böwetlenmesi bilen geçýän ýürek ýetmezçiligi	46
Nurgeldiýew H. Piloroduodenal stenozly nasäglarda bejeriş usullaryny kämilleşdirmek	52
Rejepowa A. Aby Aly ibn Sinanyň süýjüli diabeti bejermekdäki taglymatyny “Türkmenistanyň dermanlyk ösümlikleri” eseri bilen utgaşykly seljermek	57
Rozyýewa A. Burun-damagyň howply täze döremeleriniň anyklaýyş usullarynyň kämilleşdirilmegi	63

CONTENTS

Ataeva E. Analysis of the use of prostaglandins for labor induction	9
Allanov Sh. Features of laparoscopic treatment of sclerosing cholecystitis in chronic cholestilis disease	14
Berdiyev A. Determination of some numerical indicators and antibacterial properties of fenugreek seed infusions	19
Atakeyeva A. Wound-healing properties of an ointment from the dry extract of the capparispinosa	25
Gurbanov M. Treatment of chronic diseases of the gallbladder with camel thorn growing in Turkmenistan	29
Khadzhiyeva S. Features of congenital and postnatal pneumonia course in infants	35
Hojamyradov M. Choice of surgical treatment for bleeding from gastroduodenal ulcers	40

Mukhammetgeldiev K. Analysis of acute cerebral circulation disorders in young and adults	44
Nazarov A. Features of the course of heart failure in patients with myocarditis against the background of left bundle branch block	50
Nurgeldyev Kh. Improving treatment methods for patients with pyloroduodenal stenosis	55
Rejepova A. Analysis of the doctrine of Abu Ali ibn Sina on the treatment of diabetes in conjunction with the book "Medicinal plants of Turkmenistan"	61
Rozyeva A. Improving methods for diagnostics of malignant neopharynx treatments	66

СОДЕРЖАНИЕ

Атаева Э. Анализ использования простагландинов для индукции родов	9
Алланов Ш. Особенности лапароскопического лечения склерозирующего холецистита при хронической желчнокаменной болезни	14
Бердиев А. Определение некоторых числовых показателей семян пажитника сеного и антибактериальных свойств настоев	20
Атакеева А. Ранозаживляющие свойства мази из сухого экстракта каперса колючего	26
Гурбанов М. Лечение хронических заболеваний желчного пузыря верблюжьей колючкой, произрастающей в Туркменистане	29
Хаджыева С. Особенности протекания врожденной и постнатальной пневмонии у младенцев	35
Ходжамырадов М. Выбор хирургического лечения при кровотечениях из гастродуоденальных язв	40
Мухамметгельдиев К. Анализ острых нарушений мозгового кровообращения у молодых и взрослых	45
Назаров А. Особенности течения сердечной недостаточности у больных с миокардитом на фоне блокады левой ножки пучка Гиса	51
Нургельдыев Н. Усовершенствование методов лечения пациентов с пилородуоденальным стенозом	55
Реджепова А. Анализ учения Абу Али ибн Сины о лечении сахарного диабета в совокупности с книгой «Лекарственные растения Туркменистана»	61
Розыева А. Совершенствование методов диагностики злокачественных новообразований носоглотки	66